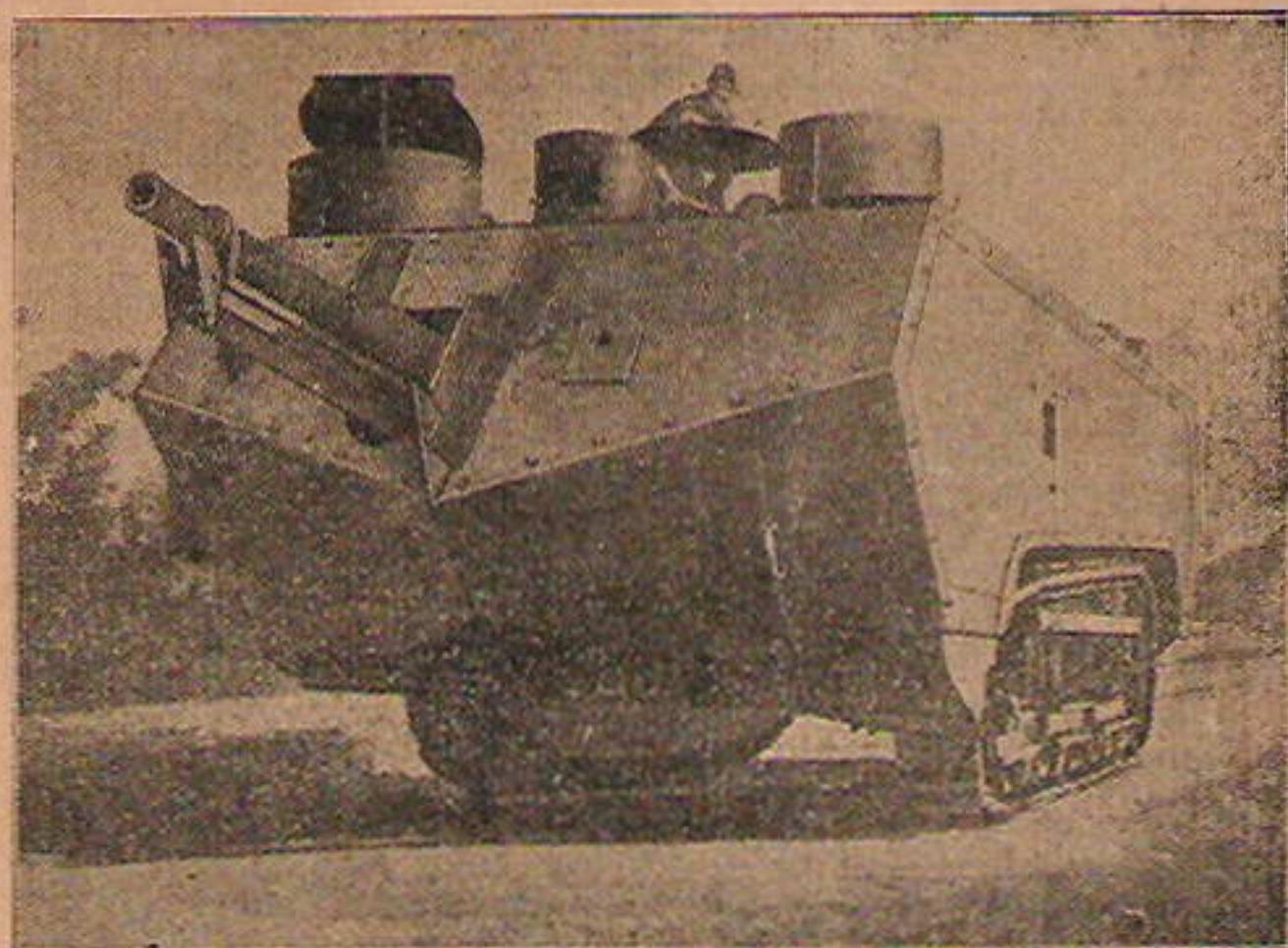


ГЕНЕРАЛЪ  
Н. Н. ГОЛОВИНЪ

# ТАНКОВЕ



Преводъ отъ оригинала  
ПОРУЧИКЪ Л. ПАСПАЛЕЕВЪ

ГЕНЕРАЛЪ  
Н. Н. ГОЛОВИНЪ

ТАНКОВЕТЪ  
ВЪ МИНАЛАТА И БѢДЕЩА ВОЙНА

Съ много рисунки въ текста и чертежи  
на танкови боеве

---

Превель съ позволението на автора  
Поручикъ ПАСПАЛЕЕВЪ

---

СОФИЯ

Този преводенъ трудъ е посветенъ на г. капитанъ  
Хр. Стояновъ, отъ 5 жандар. дружина.  
Преводачътъ.

Нововъведенията въ военната техника иматъ за цель, въ време на борбата, не само да се нанесатъ материални загуби, но и да се въздействува на ума и сърцето на боеца, да се разколебаеувъреността въ силитъ му, и да се скове волята му; тъ указватъ влияние както на боеца така и на началниците, понеже последнитъ губятъ въра въ силитъ си, виждайки се безсилни да се справятъ съ новата опасност.

Ето защо, всички воененъ тръбва зорко да следи новостите въ техниката, като същевременно се взиматъ мърки да се издирятъ и основно изучатъ и способите за противодействие. Не се ли прави това войската винаги ще биде изложена на рискове, които въ време на война могатъ да бъдатъ причина за неуспехни действия.

Танковетъ, или както още се наричатъ бойни кола, съ едно отъ новите технически средства за борба, които се появиха въ последната Европейска война. Това бойно средство, имайки голъма мощност, се появи на бойното поле не само внезапно, но и въ голъмо количество. Ето защо, употребата на танковетъ указа известно влияние за изхода на операциите. Боеца биде потресенъ, виждайки предъ себе си тази чудовищна машина, която е въ състояние да премине презъ всички изкуствени препятствия и гранатни ями.

Въ бъдещата война ще тръбва да се очаква голъмо развитие на техниката за бойно приложение. Много неща съ известни, за некои може да се предполага, а много ще се явятъ като техническа изненада.

Значението, което има техниката, при съвременните условия на борбата, не подлежи на никакво съмнение, тя никога не се е явявала въ борбата като нещо самостоятелно, а, винаги, като главно средство за водене борбата си остава човѣка. Ако боеца не притежава нужните морални качества, не съмнение, че и най-съвършените технически

сръдства нѣма да помогнатъ за достигане на успѣха. Обаче, не трѣбва да се забравя, че техниката указва мощно съдействие, за да могатъ да се проявятъ въ най-висока степень моралнитѣ сили на боеца. Ето защо, безъ духъ и безъ технически сръдства на война мжчно се достига успѣхъ.

Книгата — Танкове, отъ руския генераль Н. Н. Головинъ, преведена на български, ще запълни една голѣма празнота въ нашата военна литература. Това е единственото съчинение излѣзло до сега на български езикъ, въ което така обстойно и пълно се разглежда въпроса за бойнитѣ кола. Автора, съ една обстойна вештина, пълнота и компетентност разглежда постоянното развитие на устройството, организацията и употребата на танковетѣ презъ време на Европейската война.

Книгата придобива още по-голѣмо значение, като се има предъ видъ, че автора ѹ Господинъ Генераль Н. Н. Головинъ е бившъ професоръ отъ руската Академия на Генералния щабъ и известенъ военъ писателъ.

В. М.

Презъ 1915 година фронтовете съвсемъ се зариха въ земята. Предъ окопите изникнаха обширни лабиринти отъ телени мрежи. Всички опити на съюзниците да произведатъ решителенъ стратегически пробивъ на германския фронтъ, безъ огледъ на човѣшки жертви и загуби на материални срѣдства, се завършваха съ неуспѣхъ. Огневите срѣдства на немците не можаха да бѫдатъ омаломощени отъ мощните артилерийски подготовки на съюзниците. Продължителността на тѣзи артилерийски подготовки отстраняваше възможността отъ каквато и да било изненада. Немците успѣваха своевременно да се снабдятъ съ нови срѣдства за отбрана и да създадатъ, малко отстъпвайки, нови силни укрепени линии.

Започна се едно стихийно търсене на нова машина за пробиване на фронта на противника. Единъ следъ другъ следваха всевъзможни най-фантастични проекти. Всички тия проекти се въртѣха около идеята за създаване на единъ сухопутенъ броненосецъ, който, подобно на морския, би се явилъ като главенъ елементъ въ боя. Изобщо казано, всички тия търсения имаха за цель — изнамирането на машина способна бързо да даде окончателна победа надъ врага. А това можеше да се осъществи посредствомъ произвеждането изведенъжъ на решителенъ стратегически пробивъ върху укрепления фронтъ на противника. Движенятията на сухопутния броненосецъ извънъ пѣтищата и по мѣстности, набраздени отъ окопи и снаряди, можа да получи своето осъществяване, благодарение използването на старата идея за „гжесничното предаване“. Това откритие стана презъ 1770 година отъ Ричардъ Еджеверть, употребено за неговата парна колесница. Забравената идея на Еджеверта се възроди въ земедѣлческия трактори. И сега напакъ да се появи. И тъй, отъ областта на мирния селски трудъ, тя премина въ областта на въоръжената борба, дето нейното приложение откри съвсемъ нови хоризонти.

Най-рано отъ всички върху идеята за сухопутния броненосецъ започна да работи Великобритания. Още въ началото на 1915 година, по разпореждане на Морския Министъ Черчилъ, бѣ образуванъ специаленъ комитетъ, който правѣше опити съ различни моторни трактори.

Задачата, надъ която работѣше Великобритания, се характеризира отъ следните данни. Новата бойна машина е трѣбвало: а) да преминава ровове широки до 1, 5 метра; б) да има запасъ отъ горивенъ материалъ въ продължение

на 32 км.; в) да преодолява скатове съ наклонъ до 45 градуси; г) да има персоналъ съ себе си 10 души съ 4 картечници и едно леко оръдие; д) тежестъта на самата машина не тръбва да превишава товара, който се допуска за нормални мостове.

Проектът за една такава машина, която да отговаря на всички тия условия е биль изработенъ отъ г. Тритонъ (W. Tritton), директоръ на фирмата Forsterof Lincoln. Съ цель за спечелване на време за постройка на нова бойна машина, сж били използвани приготвенитѣ отъ по-рано мотори и механизми за тракторитѣ Forster, 150 Н. Р \*).

Исканието да могатъ да се движатъ по наклонъ  $45^{\circ}$  и да преодоляватъ вертикални откоси високи до 1,5 метра е било изпълнено благодарение на приданото къмъ тѣхъ гжеснично предаване въ видъ на ромбическа форма. Оттукъ и първото название на първия английски танкъ Ромбусъ-Танкъ (фиг. 1 — 2).

Не е безинтересно да посочимъ отъ где произлиза и самата дума „танкъ“. За запазване напълно тайната около направата на новите бойни машини, нарочно е билъ пръснатъ слухъ, че се строятъ специални подвижни танкове по руска поржчка, за Петроградъ. На първия танкъ дори е имало надпись: „за Петроградъ“. Оттукъ неволно възниква въпроса: този моделъ-танкъ не е ли билъ построенъ по поржчка на руското Военно Министерство. Това съ положителностъ не може да се установи.

Първия моделъ, английския Ромбусъ-Танкъ, е билъ изпитанъ въ Bathfield-Park, презъ м. февруари 1916 г., въ присъствието на Кралъ Георги. Този опитъ е далъ добри ре-



Фиг. 1. Британски „Ромбусъ“ танкъ Mark V. ли пренесени тайно на театъра на вой тъхъ 49 взели участие на 15 септември при Сомма, при атаката на Флеръ,

зултати. (Фиг. 1). И бившия тогава Министъръ на Въоружението Ллойдъ Джорджъ е далъ заповѣдъ да се построятъ 150 машини (танкове - М. I). Така приготвени са 50 машини отъ та-

Неочакваното появяване на бойното поле на ново оръжие за борба произвело голъмо впечатление на германските

<sup>\*)</sup> R. Krüger, „Tanks; Entstehung, Bauart und Verwendung im Kriege“. Richard Carl Schmidt Co Berlin 19.

войски. Обаче, безъ да се гледа на това, първото употребление на танковетъ дало съвсемъ незначителни частични успѣхи. Танковетъ не се оказали машини за достигане на последната решителна победа. Загубите на танковетъ въ този бой били доста голѣми. Отъ 49 машини, излѣзли отъ строя

31, т. е. с. 63%.

Отъ тѣхъ 14 танка излѣзли отъ строя, вследствие на причини отъ механически характеръ, а 17 били повредени отъ неприятелски огньъ.\*)

Първото употребление на танковетъ въ малко количество на 15 септемврий 1916 г.



(Фиг. 2. Британски „Рамбусъ“ танкозе въ момента, когато се пренасятъ по желѣзницата.

е една голѣма военна грѣшка.

Моралния ефектъ отъ употребата на това ново срѣдство за борба останалъ неизползванъ. Подобна грѣшка немцитъ сѫ направили при първото употребление на газоветъ. Причината за тѣзи грѣшки трѣбва да се търси въ общото свойство на човѣшкия разумъ, който е свикналъ да изисква твърде много отъ всѣко ново изобретение. Въ своя стремежъ да осъществяватъ идеята за сухопутния броненосецъ, който да извѣрши стратегически пробивъ, англичанитѣ бѣха надценили бойната сила на всѣки отдѣленъ танкъ.

И, наистина, бойното кръщение на танковотъ даде на англичанитѣ единъ цененъ опитъ. По този начинъ се уясни неиздржливостта на гжесничното предаване, необходимостта отъ разкриване на бензиновия резервуаръ, увеличение мощността на мотора, изменение видътъ на радиатора, скъсяване ордията, замѣняване картечниците Lewis съ картечниците Wickers. За изправление на тия грѣшки отново се заеха на работа. Фабриките изработиха нови танкове, които да отговарятъ на искания моделъ. Тѣзи танкове получиха названията Mark II, Mark III и Mark IV.

Но ползата отъ това усъвършенствуване на танковетъ за англичанитѣ бѣше тази, че немцитѣ бѣха вече предупре-

\* ) Изъ статията на William E. Lucas Jr., помѣстена въ американското списание „Infantry Journal“, презъ м. октомврий 1923 г.

дени въ бъдеще за появяването на бойното поле на тия нови сръдства за борба и имаха възможност да пристъпят къмъ разработване на въпросите по противотанкова защита.

Франция по-късно отъ Англия пристъпва къмъ фабрикуване на танкове. До месецъ юни 1916 год. тя фабрикува танкове безъ да знае, че англичаните вършатъ същото. на другия бръгъ на Ламаншъ, където отдавна вече е кипъла същата работа.

Но въ основата на зараждащата се нова бойна машина се поставя същата величествена идея, както и въ Англия идеята за създаване на „машина за стратегически пробивъ“.

Твърде интересно е да се проследятъ всички ония спорове и недоразумения, възникващи въ Франция, при които става прокарването въ живота на всъка нова идея \*). Ако тези, които се явяватъ като вдъхновители на нова идея, винаги съм наклонни да преувеличаватъ очакваните, изведенъжъ, резултати, то отъ друга страна, противниците на тази същата идея въ своя скептицизъмъ попадатъ въ противоположна крайностъ.

На 1 декември 1915 год. г. полковникъ Етиенъ (Etienne), началникъ на артилерията при б-а пехотна дивизия пише писмо на Главнокомандующия генералъ Жоффръ, въ което излага своя проектъ за танковете съ гъсениично предаване.

На 12 декември той пакъ излага своя проектъ на генералъ Жаненъ, помощникъ началникъ на щаба на генералъ Жоффръ. Г. полковникъ Етиенъ моли разрешение да замине за Парижъ, съ едно препоръчително писмо отъ Главнокомандующия, за да почне преговори за фабрикацията. Разрешение да замине въ Парижъ му се дава; обаче, препоръчително писмо той не получава.

Намирайки се въ Парижъ, полковникъ Етиенъ среща инженера Брие (Brillé) и му излага своя проектъ. Инженера взима грижата да направи потъбните изчисления и още въ същия моментъ се залавя за работа.

На 22 декември плановете за построяване на първия французки танкъ съ готови и фабриките Шнейдеръ-Крезо предлагатъ вече поръчки за фабрикуване.

На 18 януари, благодарение на съдействието на генералъ Петенъ (Petain), полковникъ Етиенъ сполучва да издействува една аудиенция при генералъ Жоффръ. Генералъ Жоффръ задържа при себе си всички чертежи и изчисления за подробно разучване.

\*) Capitaine Dufil „Les chars d'assaut, leur création et leur rôle pendant la guerre 1915—1918“. Berger, Levraud Paris, 1919.

На 31 януари Французката Главна Квартира моли Военното Министерство да поръчва 400 танка.

И едва, на 25 февруари, следъ продължителни спорове, фабриките на Шнейдеръ-Крезо получаватъ поръчката.

Презъ м. априлъ 1916 г. полковникъ Етиенъ, намиращъ се въ този моментъ при Вердюнъ, се научава случайно, че Военното Министерство е поръчало още 400 бронирани машини, но отъ съвсемъ друга система, която е била приета подъ влиянието на парламентските кръгове и която получила названието Сенъ-Шамонъ (St. Chamond). Теоритически тази система е имала преимущества предъ танковете на Шнейдеръ; обаче, въ последствие, на практика, се видяло, че тя значително отстъпвала на втората, по отношение на подвижност и издръжливост.

Нека разгледаме основните данни, характеризиращи конструкцията на тези броневи машини.

Танкъ Шнейдеръ (фиг. 3 и 4): тегло  $13\frac{1}{2}$  тона, въоръжение — едно 75 м. м. оръдие и 2 картечници; персоналъ отъ 6 души; максимална скоростъ до 4 км. въ часъ; движи се по наклонъ до  $55\%$ , и преминава ровове широки до 1,8 мет.

Танкъ Сенъ-Шамонъ (ф. 5) тегло 24 тона; въоръжение едно 75 м. м. оръдие и 4 картечници; персоналъ отъ 9 души; максимална скоростъ 8 км. въ часъ; движи се по наклонъ отъ 70 — 80%, и преминава ровове широки до 1,8 метра.

Отъ тези данни виждаме, че двете системи французки танкове, макаръ че се отличаватъ помежду си и отъ английския танкъ по конструкция, тъ относно тактическата задача, която съ се стремили да осъществятъ, съ били подобни единъ на другъ.

Презъ м-цъ юни 1916 г. Французката Главна Квартира

случайно се научила, че въ Англия отдавна вече се строятъ земни броненосци.

Полковникъ Етиенъ се командирова въ Англия, где има възможност да види „танкове“, предназначени за



Фиг. 3. Французки танкъ. Schneider.

Петроградъ. Работата по отношение на танковете въ Англия била много по-напредъ, отколкото въ Франция. Полковникъ Етиенъ оттукъ научилъ доста много полезни данни.

И едва, следъ една година отъ първото писмо на полковникъ Етиенъ, първия отрядъ отъ танкове — система Шнейдеръ — пристигналъ въ учебния лагеръ Шамле—(Champlieu), кждето ставало обучението на личния съставъ.

Цѣлата 1916 г. преминава въ правене опити съ първата система танкове, въ Франция.

Но и съ пребиваването на танковетъ въ учебните лагери, създаването на новото бойно срѣдство, всичко това преминава презъ цѣлъ редъ мѫжнотии.

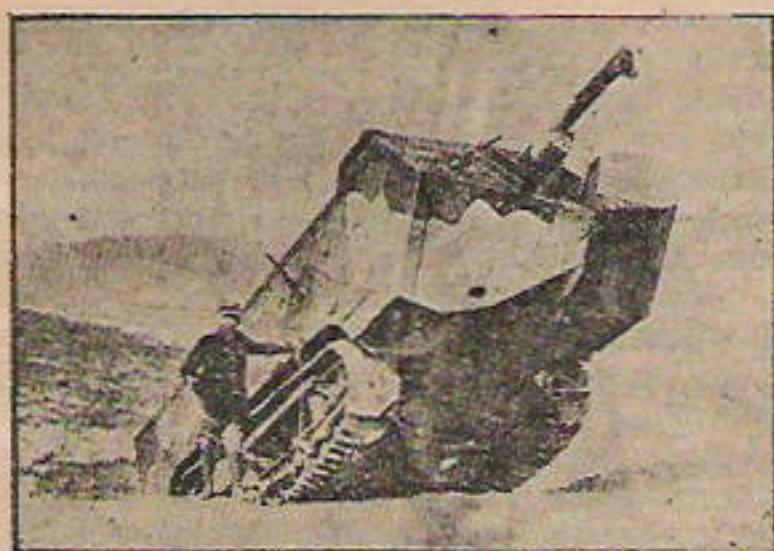
Поправката на танковетъ трѣбвало да става, въ лагера отъ специални за тази цель команди. Команди за поправка и снабдяване (Section de réparations et de ravitaillement.), които сѫ получавали необходимите за това материали отъ фабриките. Обаче, танковетъ били поражани безъ съответствуващъ комплектъ отъ запасни части. (Фиг. 4) Нуждата отъ тѣзи



Фиг. 4. Французки танкъ. Schneide, въ момента на товарене

материали се почувствува въ последствие, когато се забелѣзало, че става голѣмо бѣрзо изтѣркване на механизма на движението. Тази слабоѣсть на танковетъ се е чувствуvalа презъ цѣлата война. Въ началото на 1917 г. недостига отъ запасни части билъ тѣй голѣмъ, че въ учебния лагеръ Марли (Marly), кждето се намирали танковетъ С. Шамонъ, на 22,000 обучаващи се нѣмало танкъ, годенъ за движение. Освенъ туй, били забелѣзани нѣкои доста сериозни конструктивни дефекти, особено сериозни въ танковетъ С. Шамонъ. Бронята и на дветѣ системи машини се оказала недостатъчно дебела. Имало нужда да се направи допълнителна обшивка, което пъкъ увеличавало теглото на танка; отъ 30 до 60 пуда. Сѫщо тѣй, било намѣрено, че мотора се прегрѣва и вентилацията е слаба. Следъ едночасово движение въздуха вжtre

въ танка се насищалъ съ продукти отъ горението на мотора и това нѣщо доста много затруднявало работата на персонала въ танковетъ. Машинитъ С. Шамонъ сж имали още единъ сѫщественъ недостатъкъ. Гжесничнитъ имъ вериги сж били доста кжси и танковетъ сж потъвали въ меката почва. Започнали преговори съ фабриката. И едва, на 15 мартъ 1917 г. въ Шамле се появили първите два танка С. Шамонъ съ ново „гжесично предаване“. Нови вериги за вече пуснатите машини С. Шамонъ не били набавени.



Фиг. 5. Французки танкъ St. Chamond

Къмъ 31 мартъ 1917 г. т. е. следъ  $1\frac{1}{4}$  година, следъ първото предложение на полковникъ Етиенъ въ Шамле се намирали 13 групи отъ танкове система Шнейдеръ и 3 не-пълни групи отъ танкове С. Шамонъ. Всъка група се подраздѣляла на 4 батареи отъ четиританковъ съставъ. По този начинъ на лице имало около 250 машини. Но отъ тѣхъ само 160 машини сж били годни за война. Отъ тѣхъ, около 100 машини сж имали допълнителна обшивка.

Безъ да гледа на всички тия недостатъци французкото Главно Командувание е употребило танковетъ въ пролѣтното настѫпление. Условията за това първо появяване на французките танкове сж били доста неблагоприятни. Немцитъ се възползвали отъ това и успѣли да разширятъ свойте окопи, като привели въ изпълнение мѣрките на противотанковата защита, подсказана имъ още отъ атаката на английските танкове, презъ септемврий 1916 г. По този начинъ, Шнейдеръ и С. Шамонъ бѣха вече остарѣли до своето появяване на бойното поле.

Причинитъ за решението на Французкото Главно Командувание, безъ да се гледа на всички противопоказания

на обстановката, все пакъ да приложи новото бойно сръдство, тръбва да се търси не само въ областта на стратегията, но и въ областта на политиката. Пролетното настъпление през 1917 г. на французкия фронтъ станало при съвсемъ ненормални условия. Новия Главнокомандуващъ генералъ Нивелъ, вървалъ въ възможността да бъде свършена войната съ единъ решителъ пробивъ. А въ същото време Военния Министъ Пенлеве отишълъ на фронта и, беседвайки тамъ съ самите изпълнители, успѣлъ да ги убеди въ нецелесъобразността на предприетото настъпление. При такава обстановка, Французкото Главно Командуване започнало да се нервира и да губи нужното спокойствие на духътъ.

Взимайки предвидъ остарелостта на тази система танкове, Французкото Главно Командуване измѣнило възложената върху имъ задача. Тъй въчесъ тръбвало да служатъ не за пробиване на немския фронтъ, а за разширение на пробива, въ този периодъ на атаката, когато пехотата, преминала напредъ, излъзе отъ сферата на съпровождащия я масовъ огънь на нейната артилерия.

Мѣстото на първото настъпление на французките танкове е било избрано съвместно съ настъпението на 5 армия за завладяването на участъка при Краонъ (plateau de Craonne\*). Тукъ станало ясно, че отъ къмъ юго-изтокъ, на Краонъ приятеля приготвялъ втора позиция, която не е можала да да бъде обстреляна въ периода на артилерийската подготовка. Оттукъ се явила мисълта да се завладѣе тази тилова позиция, съ изненада, следъ пробиване на първата отбранителна линия. Въ този случай да се използува помощта на „щурмовата артилерия“ (artillerie d'assaut). Тъй наричаха своите танкове французи. За използването на това нѣщо сѫ били предвидени 8 групи танкове или всичко 132 машини. Петъ отъ тѣзи групи\*\*), подъ команда на майоръ Босю (commandant Bossut), влизали въ състава на 32 армейски корпусъ, е тръбвало да действуватъ между р. Енъ (Aisne) и р. Мьеть (Miette\*\*\*); други 3 групи\*\*\*\*), подъ началството на майоръ Шобе (commandant Chaub  s) е тръбвало да действуватъ въ района на V армейски корпусъ. На 14 априлъ тѣзи два отряда се съсрѣдоточили въ Кюри-ле-Шодартъ (Cuiry-les-Chaudardes). На 16 априлъ въ 6 часа и 30 минути сутринъта, отряда на майоръ Босю настъпилъ отъ района на съсрѣдоточаването и следвалъ въ походна колона по пътя отъ Понтаверъ (Pontavert) къмъ чифлика Ле-Холе-

\*) Capitaine Dutil. „Les Chars d'Assaut; leur création et leur rôle pendant la guerre 1915—1918“. Berget-Levrault. Paris 1919. Lieutenant colonel Lafitte. „L'artillerie d'assaut de 1916 聽 1918. Charles Lavauzelle. Paris 1921.“

\*\*) № № 2, 3, 4, 5, 6, 9.

\*\*\*) Вижъ чертежъ I.

\*\*\*\*) № № 3, 7, 8.

ра (Le Choléra). Движението вървѣло бавно, защото пътятъ билъ заетъ отъ движещи се войскови части: пехота и артилерия. Къмъ 8 часа сутринната колоната започнала да преминава презъ Мъетъ и подпаднала подъ огъня на немската артилерия. Въ момента на приближаването на главата на колоната къмъ първата линия французки окопи, французката пехота тръгнала въ атака и лесно завладѣла първата линия германски окопи. Неприятелската артилерия развила най-силенъ огънь. Преминалъ безъ затруднение презъ своите окопи въ участъка срещу чифлика Ле-Холера, отряда на майоръ Босю се е задържалъ почти цѣлъ часъ предъ бившата първа немска линия отъ окопи, додето тамъ не билъ направенъ проходъ за минаване. Едва следъ 10 часа и 15 минути, вървещата въ главата на колоната група № 2 е можала да укаже съдействие на французката пехота, като е унищожила нѣколко немски картечни гнѣзда останали въ нейния тилъ. Въ 11 часа сутринната групата № 2 въ разгънатъ строй се е приближила, заедно съ своята пехота, къмъ втората линия немски окопи. Персонала на танковетъ се принудилъ, подъ силенъ неприятелски огънь, самъ да подготви проходи за своите машини и същевременно самъ да ги управлява. Майоръ Босю загиналъ въ своята машина, която изгоряла отъ попадналъ въ нея снарядъ. Четири машини окончателно заседнали въ окопитъ. Останалите танкове отъ 2 група тръгнали по направление къмъ гората Клакданъ (Bois Claquedents). Следъ тѣхъ следвали танковетъ отъ група № 6, които преминали презъ немските окопи, съ голѣми мъжчнотии. Но, тукъ, обаче, французката пехота не тръгнала по-нататъкъ, следъ танковетъ. Последните попаднали подъ прицелния огънь на немските ордия, които стреляли отъ района на селището Жювенкуръ (Juvincourt) и гората Клакданъ (Elaquedents). Петь танкове сѫ били повредени и се запалили. Едно отъ отдѣлно стоящите немски ордия (3 дюм.), което е било обслужвано отъ 3 души успѣло да изкара отъ строя 2 танка, преди още да биде повредено отъ другите танкове. Въ 2 $\frac{1}{2}$  часа, следъ пладне, немците се опитали да контра-атакуватъ излѣзлитъ напредъ танкове, обаче, тѣзи последните отбили тази контра-атака съ своя огънь. Къмъ 3 часа следъ пладне, виждайки, че тѣхната пехота (французката) не напредва танковетъ отстъпили назадъ къмъ чифлика Мошанъ (Mauchamp). Но, следъ 2 часа тѣ пакъ преминали въ настѫпление и помогнали на французката пехота да се задържи на северъ отъ чифлика Мошанъ. Къмъ изтокъ, отъ дотука изброените групи, сѫ действували групите: № № 5 и 9. На тѣхъ се удало да се промъкнатъ напредъ. Отдѣлни машини достигнали желѣзопът-

ната линия, която отива отъ Гиникуръ (Guignicourt) за Амифонтенъ (Amifontaine). Обаче, пехотата не е могла да ги последва и се е задържала на 3-тата линия германски окопи. Групата № 4 излѣзла отъ района на съсрѣдоточението въ опашката на колоната, закъснила и затова взела участие къмъ края на боя. Тя съдействуvalа на пехотата, за да може тази последната, окончателно да се закрепи на заситъ позиции.

Действията на другия отрядъ отъ танкове, подъ команда на майоръ Шобе, същ били съвсемъ несполучливи. По пътя, отъ района на своето съсрѣдоточение къмъ своята пехота, той загубилъ 8 машини, заседнали въ калъ. Презъ време на атаката, той успѣлъ да се приближи само до първата линия немски окопи, които същ били широки отъ 4 — 5 метра. Ето защо, всички танкове се спрѣли. Тѣ не сполучили да направятъ пробиви, понеже противника развиъл най-силенъ артилерийски и картеченъ огънь. Привечеръ отряда на майоръ Шобе, отстъпилъ назадъ, като загубилъ вследствие на неприятелския артилерийски огънь 23 машини и то безъ да достигне нѣкакви резултати.

Общите загуби на всички групи, взели участие въ боя на 16 априлъ, се виждатъ отъ следните цифри:

76 машини излѣзли отъ строя. Отъ тѣхъ 57 същ били повредени отъ артилерийския огънь.

Въ личния съставъ загубите същ били: 34 убити, 109 ранени и 37 безследно изчезнали.

А това значи, около 25%, отъ личния съставъ и около 58% отъ материалната частъ.

Главните причини за тѣзи голѣми загуби същ били:

1) Неправилното водене на танковетъ къмъ полесражението. Вместо да бѫдатъ приближени машините къмъ изходните участъци нощемъ, танковетъ трѣбвало да изминатъ още презъ денътъ около 4 версти въ района на огъня на германската артилерия.

2) Французката артилерия не прикривала съ своя огънь настѫплението на танковетъ и

3) Неудовлетворителната конструкция на машините не имъ позволявала да преодолеятъ окопи — широки отъ 4 до 5 метра; да подготвятъ настѫци това не имъ се удавало винаги, по причина на неприятелската артилерия и картечници.

Изобщо, първото употребление на французките танкове дори при специално опредѣлена задача, не оправдали възлагашите имъ се надежди. Танковетъ не успѣли да пробиятъ окончателно неприятелския фронтъ.

Въпрѣки това, боя на 16 априлъ 1917 г. далъ ценни указания за въ бѫдеще. А именно:

а) Танкове, които на време съм забележани отъ необузданите неприятелски батареи иматъ малъкъ шансъ на успехъ.

б) Танковата атака тръбва да почне преди разсъмване, тъй щото, къмъ разсъмване танковетъ да бъдатъ на линията на неприятелските батареи.

в) Танковетъ могатъ при атака да вървятъ предъ своята пехота на разстояние отъ 2—2 $\frac{1}{2}$  версти. Но тъм не могатъ да задържатъ завладената отъ тъхъ мъстностъ.

г) Били открити много конструктивни недостатъци. Въ машините система Шнейдеръ станало необходимо да се бронира пода, за да се предпази персонала отъ действието на ръчните гранати. Чувствувало се нужда да се пренесе бензиновия резервоаръ и да се направи допълнителна вратичка отстрани. Системата Шамонъ изисквала още по-голъмо преобразование. Нейните недостатъци се чувствували много повече. Рессорите и тягите били лошо направени и постоянно се изкривявали, а понеакога дори се и чупили.

Танковетъ взели участие още въ боеветъ на 5 и 6 май, но следъ туй, тъм се завръщатъ въ своите учебни лагери, за да попълнятъ загубите си и да възстановятъ материјалната си частъ и доколкото е възможно да я усъвършенствуватъ.

Поправките ставали въ самите учебни лагери, понеже фабриките и безъ това не съм могли да се справятъ съ фабрикацията на нови танкове. Отъ 400 танка Шнейдеръ, които тръбвало да бъдатъ готови презъ м. ноемврий 1916 година, едва къмъ 25 юлий 1917 год. съм били готови 340 танка. Цълата поръчка била изпълнена къмъ януари 1918 год.. Работите на „командите за поправяне и снабдяване“ (Sections de réparations et ravitaillement; тъм се обозначавали съ трите букви S. R. R.), още повече се усложнила благодарение на гръшките на конструкторите. На 27 априлъ въ Шамле пристигнали 8 танка, предназначени за подвозване на бойни припаси и бензинъ на самата боева линия. Покривите на тъзи апарати се оказали, че съм отъ нѣкакъвъ новъ образецъ, благодарение на което командира на машината не е могълъ да види нищо. По този начинъ, тия машини, току що получени отъ фабриките, се оказали съвсемъ негодни и станало нужда да бъдатъ поправяни отъ „командите за поправяне и снабдяване“. А фабриките продължавали да фабрикуватъ „слѣпи“ машини.

---

Презъ лѣтото 1919 год., Французската Главна Квартира работила нѣколко операциони проекта, въ които тръбвало да взематъ участие танковетъ. Най-после било взето решение танковетъ да взематъ участие въ предстоящия бой

при Малмезонъ (Malmaison). За тая цел биль организиранъ отрядъ, състоящъ се отъ петъ групи, подъ команда на подполковникъ Валъ (Wahl). Въ този отрядъ имало 63 танка.

Отъ 25 августъ започнала подготовката на личния съставъ, а също и на пехотните части, предназначени за атака. На 27 августъ въ Шамле пристигнали 8-и и 11-и баталиони отъ спешени кирасири, които били длъжни непосредствено да съпровождатъ танковетъ при настъпление.

Щателното разузнаване на мѣстността показало, че най-проходима за танковетъ мѣстностъ е между чифлици Менежанъ (Mennejean) и Коломбъ (Colombe), на северъ отъ Конде-сюръ-енъ (Condé-sur-Aisne)\*). Маршрутъ за движението на танковите групи подробно съ били разработвани споредъ фотографийте на въздушното разузнаване. Също тъй подробно е билъ разработенъ въпроса за съдействието на танковата атака отстрани на артилерията.

На 16 и 17 октомври 1917 година е започнало превозването на машините отъ Шамле въ района на съсрѣдоточаването при Конде-сюръ-Енъ. Танковите групи съ били разпределени между XI, XVI и XXI корпуси за атака на фронта Малмезонъ — воденицата Лафо (Laffaux).

Презъ нощта на 22 среци 23 октомври танковите групи преминали отъ района на съсрѣдоточаването и заели изходните пунктове. Омекналата отъ дъждъ почва затруднявала тѣхното движение. Въ 5 $\frac{1}{2}$  часа сутринта на 23 октомври се започнала атаката. Танковетъ вървѣли напредъ заедно съ пехотата. Препятствията по мѣстността се увеличили, тъй като трѣбвало да се върви по мѣста съвсемъ разорани отъ снаряди. На дѣсния флангъ, тѣ достигнали до форта Малмезонъ (Malmaison), обаче, въ скоро време всички заседнали въ калъта и не могли по-нататъкъ да съпровождатъ пехотата. Въ центъра на чифлика Тоти (Toty) две батареи танкове попаднали подъ артилерийския огънь на противника и загубили 5 машини. Останалите продължили движението си напредъ заедно съ пехотата. Тѣ достигнали до окрайнината на гората Албани (Albany) и заели височините 198 и 163. На дѣсния флангъ, кѫдето действували танковетъ С. Шамонъ, работата вървѣла по-лошо. Повечето отъ танковете не съ могли да се движатъ напредъ освенъ до шосето Шавинъонъ (Chavignon) Лафо — (Laffaux). Само отдельни машини съ следвали недалече пехотата и съ унищожавали срещнатите на пътя си картечници.

Загубите на персонала и на придадените къмъ групите кирасири, съ били недотамъ голѣми: 33 убити, 119 ранени и 7 безследно изчезнали. Отъ артилерията на против-

\* ) Вижъ чертежъ II.

ника същ били унищожени 6 танка. Заседналите въ калъта 42 машини същ сполучили да ги извадят. Въ процентно отношение загубите се изчислявали тъй:

Въ личния съставъ . . . не по-малко отъ 10%.

Въ материалната частъ . . . не по-малко отъ 10%.

Изобщо, безъ да се гледа на неблагоприятните условия: времето и почвата, танковете доста много същ помогнали на пехотната атака. Малкото загуби, които тъй същ претърпели, се обяснява и съ туй, че къмъ изходните пунктове танковете същ се движили нощно време, а въ атака същ тръгвали преди разсъмване, когато още има умора и то винаги подъ закрилата на французската артилерия, която енергично е била по германските батареи. Освенъ това, половинъ годишната работа въ учебните лагери не минала напразно за французы: вентилаторите работели добре, новата маскировка на танковете дала добри резултати. Но за това пъкъ силата на двигателя е била недостатъчна: мотора „изоставалъ“ и неговата работа постепенно намалявала.

Най-важното отъ този боенъ опитъ е било това, че станало ясно, какво прилагането на новото оръжие за борба изисквало разрешението на много повече тактически задачи въ бъдеще. Танка тръбвало да се „специализира“ да унищожава неприятелските картечници, които не е могла да заглуши артилерията. Разрешението на една такава бъдеща тактическа задача несъмнено е измѣнило и техническия изисквания. Появila се нужда отъ нова система танкъ.

Презъ 1917 г., на 20 — 25 ноемврий, англичаните започнали да правятъ опити за „пробиване“ на немския фронтъ съ помощта на танкове.

За осъществяването на тая идея е билъ избранъ участъкъ (близо до Камбр), като най-благоприятенъ за нанасяне „танковъ ударъ“. Тамъ почвата била суха и малко изровена отъ снаряди, а немската система по укрепяването сравнително била малко развита. Било обрнато особено внимание на принципа на изненадата. Всички подготвителни работи се извършвали въ най-пълна тайна. Последната се съблюдавала дори до такава степень, че английското Главно Командуване съобщило на своето правителство за готвящия се решителенъ бой едва въ навечерието му. Всички движения на съсрѣдоточаващите се къмъ мястото на пробива части ставали подъ прикритието на нощната тъмнина. За достигането на пълна изненада, англичаните се отказали съвсемъ отъ артилерийска подготовка. Танковете тръбвало да настъпватъ използвайки утринната мъгла. Само следъ като почне танковото нападение и немците го откриятъ, тогава тръбвало да започнатъ да действуватъ и многобройните английски батареи. Особено било

обърнато внимание на артилерията, която стреляла съ димни снаряди. Английската артилерия е тръбвало да замъглява съ изкуственъ димъ участъците на немските наблюдателни пунктове \*).

Общите сили за произвеждане на пробива и неговото използване се равнявали на два армейски корпуси (три дивизионенъ съставъ) съ 324 бойни танкове \*\*) и 1 кавалерийски корпусъ. Фронта на атаката се е равнявалъ на 12 версти \*\*\*). Действията на пробива въ дълбочина сѫ се направлявали по три посоки:

1-ия „наскокъ“ на атакуващите машини и съпровождащите ги войски, е ималъ за задача да премине разстоянието отъ една верста до неприятеля и да скъса немската предна позиция и разположената задъ нея, на разстояние на около 1 верста, главна позиция. Това настъпление е тръбвало да достигне линията на село Флекиеръ — гората Куйльо и да проникне на дълбочина до  $3\frac{1}{2}$  версти.

2-ия „наскокъ“ е тръбвало да достигне линията на село Гренкуръ — гората де-Нефъ — канала л'Еско; на дълбочина около  $2\frac{1}{2}$  версти. Задача — да заеме изходно положение за атака на тиловата германска позиция, която е била разположена на 5 версти задъ главната.

3-ия „наскокъ“ е тръбвало да премине линията — гората Бурлонъ — селото Фонтенъ Нотър-Дамъ — селото Румели. Задача — да пробие тиловата германска позиция и да премине презъ канала л'Еско. Дълбочината на 3-ия „наскокъ“ — около  $3\frac{1}{2}$  версти.

На 20 ноември въ 6 часа сутринта, при мъгла, настъпила първата верига отъ танкове. На разстояние 100 сажени задъ тъхъ, тръгнала пехотата. Следъ  $\frac{1}{4}$  часъ, английските танкове съвсемъ неочеквано за немците се явили на тъхните предни позиции и открили огънь. Немците отстъпили въ безпорядъкъ. За преминаването презъ разширените германски окопи, английските танкове носели на своите покриви връзки отъ фашини, по които танковете преминавали презъ рововетъ и съ това се облекчавало тъхното настъпление. Освенъ това, ромбичната форма на гъсеничното предаване въ английските танкове ги правила много по-способни къмъ подобни преминавания, въ сравнение съ французските танкове.

По-нататъшното движение на английските танкове ставало, обаче, не по указаните отъ по-рано посоки.

\*) Lieutenant — colonel Geneau. „Les tanks britanniques sur le front de Cambrai (20 et 23 novembre 1917. Revue militaire Francaise № 16 octobre 1922.

\*\*) Освенъ това, имало е танкове съ безжиченъ телеграфъ и танкове за снабдяване.

\*\*\*) Вижъ черт. III.

Особено, голъми мъчнотии тъ срещнали при селото Флекиеръ. Тамъ 16 танка съ били повредени отъ германските ордия, стрелящи съ право мърене, въ този моментъ, когато английскиятъ машини съ преквърляли възвищението южно отъ село Флекиеръ.

Много отъ тъзи сполучливи изстрели съ били дадени отъ едно немско ордие, обслужвано само отъ единъ офицеръ, изоставенъ отъ своите изплашени войници. Този офицеръ загиналъ при своето ордие. Додето траяла борбата между немските ордия и британските танкове, картечниците на немската пехота, заемащи окрайната на селото Флекиеръ, принудили съ своя огънь да спре настъпващата следъ танковете британска пехота. Въ края на краищата танковете достигнали до селото Флекиеръ отъ къмъ северъ и проникнали въ него. Немската пехота се изпокрила въ зимниците на къщите въ същото село. Танковете, въпръки, че влезли въ селото, британската пехота не ги последвала и тъ не можали да очистятъ селото отъ противника. Когато тъ си отишли немската пехота съ своите картечници, ново завзела окрайнините на селото. Едва на другия денъ селото Флекиеръ било заето отъ англичаните.

Въ центъра и на дясната флангъ, британската атака вървѣла успѣшино. Селището Рибекуръ и Маркоингъ били завзети веднага отъ англичаните. Забавяне станало само при Маниеръ, където неприятеля успѣлъ да вдигне въ въздуха моста на канала. А единъ танкъ, който се опиталъ да попречи при вдигане моста отъ неприятеля, съ своята тежестъ самъ помогналъ за по-скорошното срутване на моста. На 20 ноемврий, привечеръ, пробивътъ недостигналъ определените три посоки. Презъ време на боя на 20 ноемврий били повредени и извадени отъ строя 107 танка, обаче, въ първите часове на атаката били заловени 8,000 пленници и 100 ордия.

Първите впечатления, отъ достигнатия успехъ, съ били оценени отъ Британската Главна Квартира много повече, отколкото това е било въ действителностъ. По този случай въ Лондонъ историческата камбанария Св. Павелъ съ своя звънъ е известила за последната победа надъ врага.

Британското Командуване е продължило на 21 и 22 ноемврий атаката. Но условията да се нанасятъ загуби на противника съ внезапна атака се промѣнили въ обратна посока. Немците получили нови подкрепления, прѣсни дивизии. Уцелѣлите английски танкове бѣрже търпѣли загуби отъ огъня, повреди и крайна преумора на персонала. Не е имало и въ тила запасни машини.

На 30 ноемврий немците преминали въ енергично контра-настъпление. Тъ успѣли да възстановятъ предишното си положение и пленили около 80 повредени тан-

кове, които англичаните не успели да прибератъ отъ фронта.

Боя при Камбре, ни дава доста поучителни заключения за по-нататъшната еволюция на идеята за танка:

1) Той ни сочи значението на изненадата за успеха на танковата атака. Но заедно съ това опита отъ настъплението на танковетъ въ дълбочина на позицията, отъ този бой, ни показва, че английските танкове за преодоляване на всички неприятелски окопъ, съ употребявали  $\frac{1}{2}$  часъ. При условия, че бойното поле при Камбре, сравнително е, било малко изрено (до 1-та линия танковетъ преминавали отъ 3 до 4 реда окопи). Танковетъ съ могли да използватъ изненадата отъ своето появяване, обаче, какво ли е било положението въ другите участъци, където разстоянието отъ единъ редъ окопи до другъ редъ е билъ сръдно отъ 25 до 50 сажени, (което нѣщо е било на силно укрепените участъци отъ фронта).

2). Ясно се вижда, че за успеха на танковата атака необходимо е дебуширането на тѣзи машини да става изведенъжъ на единъ широкъ фронтъ, за да не се позволи на неприятелската артилерия да съсрѣдоточава огъня си на единъ само ограниченъ участъкъ. Заедно съ тия  $\%$  големи загуби на танкове отъ огъня на неприятеля и отъ механически причини, а също и на необходимото време, следъ боя най-малко по  $\frac{1}{2}$  день, за правене прегледъ на машините, малки поправки и смазване, всичко това, изисквало наличност на големо число запасни машини или танкови резерви. Тѣзи условия ни показватъ, че успеха на новото бойно срѣдство зависи отъ неговото „массово“ прилагане.

3) Досегашните бойни опити показватъ, че „изолирани“ отъ своята пехота, танковите победи не даватъ никакъвъ тактически резултатъ. Това ясно се вижда отъ боя при Камбре. Безъ да се обръща внимание на осъществяване пълната изненада, на успеха отъ първоначалните действия и на това, че дълбочината на пробива е достигнала до осемъ версти — стратегическо пробиване на немския фронтъ не е можало да стане.

Отъ тукъ заключаваме, че танка не е могълъ да биде „машина за достигане окончателната победа“.

Ето защо, боя при Камбре е предизвикалъ разочорование въ новото срѣдство за борба и това станало причина да се тръгне изъ пѣхия на нови търсения. Тогава нашите бивши съюзници избраха пѣхия на новите търсения. Немците пѣхия тържествуваха надъ „неуспѣха“ у тѣхните врагове.

---

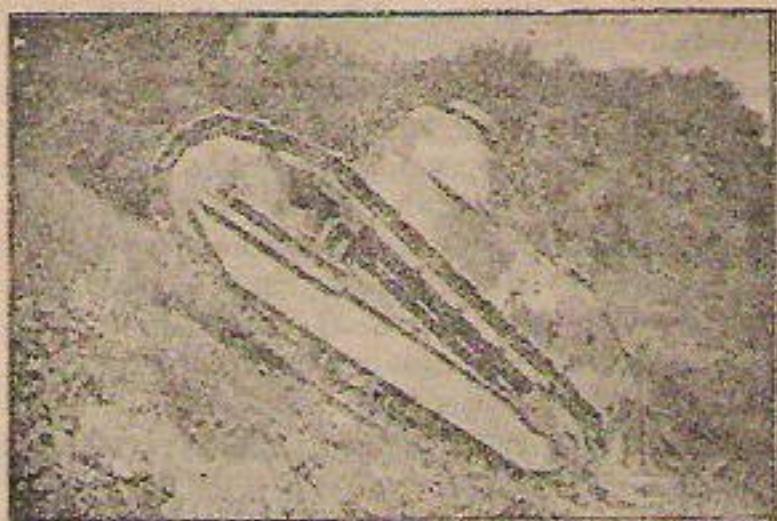
Отъ участието на танковетъ въ боевете презъ 1916 и 1917 год., а особено въ боя при Камбре, виждаме, че въ идеята за танка би трѣвало да се направи сѫществена по-

правка. Задачата, предявена отъ тактиката, тръбва да стане задача на бъдещето. Макаръ и танка да се е оказалъ неосъществимъ като машина за стратегически пробивъ на фронта на противника, все пакъ, той е една доста полезна машина, която е помагаща на атакуващата пехота въ борбата ѝ противъ картечниците на отбраняващия се. При подобна бъдеща задача отъ танка не би се изисквало много голъмо въоръжение. Въ такъвъ случай достатъчни сѫ му били или едно 37 м/м. оръдие, или една картечница. Оттукъ и съкращение на персонала. Вместо отъ 6—10 души само двама: единъ шофьоръ и единъ канониръ (или картечникъ). Оттукъ и намаление теглото на танка, намаление размѣритѣ (следователно и видимостта), увеличение на скоростта. Облекченъ танка въ техническо отношение, той би могълъ да бъде облекченъ и масово. Вместо стотици предишни танкове фабриките могли вече да фабрикуватъ хиляди нови танкове.

Нуждата отъ лекъ „пехотенъ“ танкъ се увеличила тъй много, че пехотата и на двата воюващи лагера все повече и и повече насищена на картечниците започнала да измѣнява своите бойни правила. Вместо предишното поставяне въ първа линия на всички свои огневи срѣдства сега пехотата ги ешалонира въ дълбочина до една верста. Артилерията, безъ да обрѣща внимание на голъмото изразходване на снаряди, не е могла да успѣе и се справи напълно съ неприятелското пехотно разположение и да го очисти отъ картечните гнѣзда. Една отъ еволюциите на пехотния бой е накарала единъ такъвъ умъ, къкъвто е г. полковникъ Етиенъ още преди да се направятъ окончателни заключения отъ опита на боеветѣ съ танкове презъ 1916—1917 год. да се замисли надъ прилагането идеята за танковетѣ, като въ бъдеще тѣ бъдатъ употребявани като помощни оръдия на пехотата — за унищожението на неприятелските картечници.

Презъ месецъ юлий 1916 год. г. полковникъ Етиенъ взима участие въ преговорите съ инженеръ Рено за построяването на „лекъ“ танкъ. Но министерството, по туй време, заето съ фабрикуването на танкозетъ Шнейдеръ и С. Шамонъ се отнесло къмъ новия проектъ доста безразлично и не дало никаква поддръжка на г. полковникъ Етиенъ. Въпрѣки това, Рено изработилъ новъ моделъ машина, която въ последствие получила названието „Танкъ Рено“. Този танкъ представлява двумѣстна машина, въоръжена или съ 37 мм. оръдие, или съ картечница, поставена въ въртяща се купола (фиг. 6 и 7). Персонала му се състои отъ 2 души: шофьоръ-механикъ, който управлява машината и канониръ или картечникъ управляващъ огъня. Носи запасъ отъ 200 снаряди; за картечницата — 200 патрона. Размѣри: широч. 1.75 метра, дължина — 4,1 метра, височина — 2,1 метра. Броня

отъ 6 до 18 миллиметра; тегло отъ 6 — 7 тона. Скорость: нормална, отъ  $1\frac{1}{2}$  до 5 версти на часъ (1-ва, 2-ра и 3-а скорости). Предълна, но не продължителна скоростъ



Фиг. 6. Французки танкъ Renault, вървящъ съ преденъ ходъ до  $7\frac{1}{2}$  вер. въ часъ (4-а скорость). Тукъ гъсеничните вериги съ разположени по другъ начинъ, а не както у танковете Шнейдеръ и С. Шамонъ. Тъ обхващатъ цѣлата машина и съ изнесени малко напредъ, благодарение на което машината лесно се изкачва по голъми наклони ( $30$ — $119\%$ ). Танкътъ



Фиг. 7. Французки танкъ Renault, вървящъ съ заденъ ходъ „Рено“ преминава презъ ровове широки до 1,3 метра. Смачква обикновенитъ телени мреки и каменни стени дебели до 0,4 метра (приблизително  $\frac{1}{2}$  аршинъ дебелина); събаря отдѣлни дървета дебели 12 дм. и желѣзни колове отъ 2—3 кв. дюма въ диаметъръ. Преминава презъ рѣки до 0,7 метра (около 1 аршинъ) дълбоки. Меката почва и дъждовното

време намаляватъ способността на лекия танкъ да преодолява препятствия.

На 27 ноември 1916 год. г. полковникъ Етиенъ подалъ рапортъ до Главнокомандующия, въ който настоява върху необходимостта да биде построенъ лекъ танкъ. Като изложилъ свойствата на тази нова машина, той е искалъ тя да биде употребена въ голъмо количество. Ето защо, той е ходатайствуvalъ да бждатъ построени най-малко 1000 танка. Главнокомандующия удобрилъ този проектъ. И едва следъ единъ месецъ, на 30 декември 1916 год. се състояло първото заседание на комитета за разглеждане представени отъ г. Рено чертежи. Формата на машината не се харесала на членовете отъ комитета. Нѣкои отъ членовете на комисията се съмнявали въ целесъобразността на фабрикацията на такъвъ сложенъ и скъпо костувващъ апаратъ и то за единъ картечникъ. Следъ дълги препирни комитета се изказаль въ полза за построяване на около 100—200 леки танкове.

На 9 Априлъ 1917 год. въ единъ учебенъ полигонъ се състоялъ първия опитъ съ новата машина. Резултатите били признати за доста удовлетворителни. Министерството поръчало още 1000 апарати, освенъ 150-тъ поръчани по-рано при фирмата Рено.

Но тукъ, неочеквано се появила една нова пречка, която сдвали не погубила цѣлата работа. На 23 априлъ билъ полученъ докладъ отъ началника на учебния лагеръ Марли. Въ този докладъ се казвало, че танкътъ Рено е абсолютно негоденъ за бой. Това нѣщо се обосновавало върху следните данни: 1) за обслужване на картечницата сѫ необходими не по-малко отъ 3 души; 2) достатъчни сѫ 36 изстрели за да стане вжtre въздуха негоденъ за дишане; 3) хора съ високъ и срѣденъ рѣстъ не могатъ да влѣзватъ вжtre въ машината; 4) запасътъ отъ патрони е много малъкъ (1820 броя). Следъ като прочелъ този докладъ министра отмѣнилъ поръчката за 1000 машини. Той написалъ писмо до Главнокомандующия съ молбада се изпрати другъ проектъ за постройка на танкове.

Обаче, комисията, която е била назначена да присъствува на първите опити съ танковетъ Рено, настоявала, че този танкъ е по-добъръ въ техническо отношение, отколкото новостроящите се нови системи танкове. На 7 и 8 май станали нови опити. На тия опити сѫ били поканени да присъствуваатъ отъ танковите групи офицери, които сѫ били взели участие въ боя на 16 априлъ. Но този пжъ и самия авторъ на враждебния докладъ призналъ възможността на стрелбата, обаче, все пакъ, мислилъ, че е необходимо да бждатъ 2 души при картечницата, или оръдието. Въ резултатъ на тѣзи опити фабриката Рено окончателно

получила поръчка за 1150 леки танкове. Но, споровете все пакъ, продължавали и въпроса за прислугата при картечницата или оръдието не преставали да занимават комисията.

Въпреки всички недоразумения, произведения по това време въ чинъ генералъ г. Етиенъ настоявалъ да бъде увеличено числото на поръчените танкове. Той искалъ тъхното число да бъде увеличено до 2500 броя; като отъ тъхъ 15%, се съществува за резервъ. Същевременно той направилъ следното разпределение: 60% отъ танковете да бъдатъ снабдени съ оръдия; 30% — съ картечници; 10% за свръзка (снабдени съ сигнални приспособления и безжиченъ телеграфъ). Главнокомандующия удобрилъ този проектъ, обаче, увеличилъ общото число на машините до 3500. Това решение било съобщено на 20 юни на Министра на Въоружението.

Отговора се получилъ едва къмъ 18 септемврий. Министра отговорилъ, че за да се изпълни тази програма необходимо е да се намалятъ другите производства. Обаче, Главнокомандующия настоявалъ да се пристъпи къмъ масово фабрикуване на танкове. Къмъ втората половина на месецъ октомврий 4 французки фабрики започнали работа. Били поръчани: 1830 оръдейни танкове система Рено; 1000 картечни танкове система Рено; 200 танка за свръзка отъ същата система и 970 танка отъ различни други системи. Първите 1600 машини е тръбвало да бъдатъ готови къмъ 31 мартъ 1918 год., следващите 1000 машини къмъ 31 юлий 1918 г.; а останалите по-късно. Отъ всичките гореизброени танкове система Рено 1200 броя съ били пригответи въ Северо-Американския Съединени Щати, обаче, тъ били съвсемъ негодни.

Необходимо е било повече отъ година време за да се проникне французкото Военно Министерство отъ истинската роля на танка. То упорито поддържало старите идеи. И още презъ месецъ май 1917 год. министерството поръчало на фабриките Шнейдеръ-Крезо 400 танка отъ предишната система (съ нѣкои поправки, направени отъ фабриките Шнейдеръ — Крезо, презъ мартъ 1917 год.) Но опита отъ боя при Малмезонъ показалъ, че танковете тръбвало да иматъ мотори отъ 6 — 7 конски сили на тонъ (60 пуда) тегло и да бъдатъ способни да преодоляватъ съ свои сръдства ровове широки не по-малко отъ 3 метра. Новия образецъ танкъ Шнейдеръ, нареченъ С. А. З (Char d'assaut 3) не отговарялъ нито на едно отъ тия изисквания. Тогава техническият комитетъ заповѣдалъ да се прекрати фабрикуването на тъзи машини. Това решение било потвърдено отъ генералъ Етиенъ, командуващъ цѣлата щурмова артилерия. Министра на Въоружението билъ доста недоволенъ отъ това решение и написалъ много остро писмо на генералъ Етиенъ, като искалъ да се разгледа отъ ново проекта за фабрику-

ването С. А. З. Преписката продължавала още няколко време и въ края на краищата въпросът биль окончателно проваленъ относно фабрикуването на С. А. З. Въ тази работа особено ясно изпъква презъ време на война, отрицателната дейност на централните тилови учреждения. Откритията, които сж се предлагали отъ фронта не сж срещали поддръжка. Проектите, които сж идвали отъ дълбокия тилъ и които сж предлагани отъ личности, имащи влияние въ министерството сж били внимателно разглеждани. Често пъти тѣ сж били изпълнявани безъ огледъ дали ще бждатъ годни да се употребятъ.

Идеята за лекия танкъ е свързана съ масовото употребление на тѣзи машини въ време на боя. Следствие на това, едновременно, съ пристъпянето къмъ изпълнение на голъмата програма, била изработена и нова организация на танковите части. За основна тактическа леко-танкова бойна единица е била приета танковата рота. Тя се състояла отъ три взвода и единъ тиловъ ешалонъ. Въ всѣки взводъ имало по 5 машини. (Две съ картечници и три съ оръдия). Въ тиловия ешалонъ е трѣвало да се намиратъ 8 машини (5 запасни и 3 за командата за „поправяне и снабдяване“). Три танкови роти образували единъ танковъ баталионъ, а 3 баталиона—единъ танковъ полкъ. Организацията на танковете Шнейдеръ и С. Шамонъ си останала предишната. Предвидъ на това, че е съществувало намѣрението да бждатъ създадени тежъкъ образецъ танкове (около 30 тона, 2000 пуда), танковете Шнейдеръ и С. Шамонъ сж били причислени къмъ „срѣдните“ танкове. Отдѣлни групи отъ тѣзи танкове е трѣвало да бждатъ припадени къмъ отдѣлните армии, или къмъ група армии.

Въвеждайки тази нова организация на танковите части, французкия Главнокомандуващъ генералъ Петенъ изпратилъ инструкция до войсковите части, въ която подробно се описва употреблението на танковете въ боя\*). Тази инструкция е била написана възъ основа на новите идеи, въ зависимостъ отъ бждещите тактически изисквания отъ танковете и тѣхното употребление въ голъмо количество. Ето основните принципи въ тази инструкция:

1) Танковете действуватъ само въ най-тѣсна връзка съ пехотата. Пехотата не остава нѣмъ зрителъ, но заедно съ тѣхъ води борбата, следвайки ги следъ тѣхните стъпки за да може веднага да използува замъркванието или унищожението неприятелските картечници отъ танковете. Ако танковете забележатъ, че пехотата е останала назадъ задъ

\* ) Отъ 29 декември 1917 г.

тъхъ, то тъ сж дължни да се върнатъ и да установятъ пакъ непосредствена връзка съ нея. Тъ тръбва да й помогнатъ да преодолѣе препятствията, които биха пречили на нейното настъпление. Действията на танковетъ не тръбва да представляватъ отъ себе си отдѣленъ бой (Pas de cavalier scull!). Връзка съ пехотата и взаимно подпомагане — ето основните принципи за употребата на танковетъ.

2) Пехотата тръбва да има за своя най-близнаца цель — „да приеме“ отъ танковетъ засетата отъ тъхъ мѣстностъ и да я задържи. Тя тръбва да върви тамъ, кѫдето вървята танковетъ. Тя не тръбва да допуска по никой начинъ неприятеля за завладѣе нито единъ танкъ. Ако нѣкой танкъ е заобиколенъ отъ противника, то пехотата не тръбва да се колебае, но още въ сѫщия мигъ тръбва да почне стрелба по противника дори и не съ бронебойни патрони. По никой начинъ тя не тръбва да отстъпва, когато види, че танковетъ отстъпватъ. Артилерията и авиацията тръбва да помогнатъ на танковетъ: съ взимане надмошне надъ неприятелската артилерия и нейното замълчаване, ослѣпяване противника съ надземни наблюдения посредствомъ устройството на димови завеси, парализиране на неприятелското разузнаване въ участъка на действията на танковетъ.

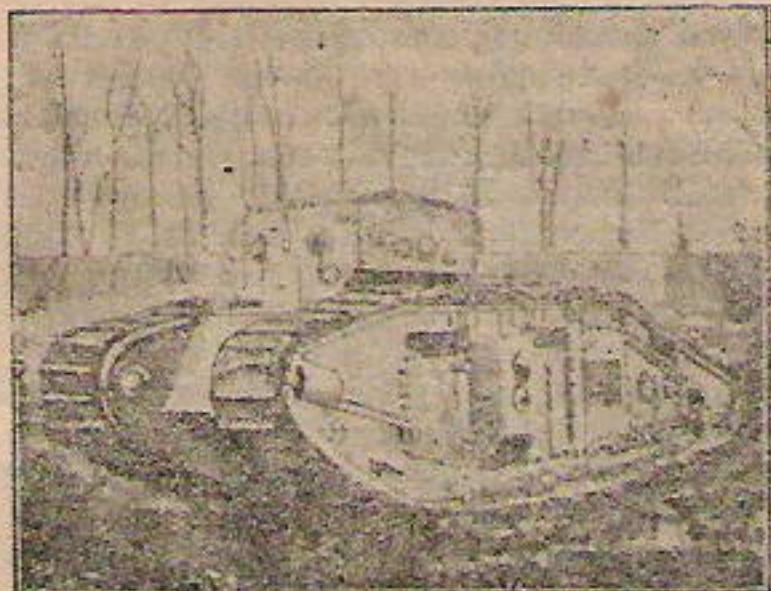
3) Войските не тръбва да съмѣтатъ помощта на танковетъ за правило. Употреблението на танковетъ не тръбва да намалява енергията на настъплението на другите родове войски. Настъплението тръбва да се развива съ еднакви до крайность сили, както когато действуватъ танковетъ, тъй сѫщо и когато нѣма такива.

4) Разпределението на танковетъ между войсковите части, които сж назначени да произведатъ атаката, произлиза отъ принципа на следното начало: танковъ полкъ къмъ армейски корпусъ, баталлонъ къмъ дивизия, рота къмъ полкъ, взводъ къмъ баталлонъ.

5) Задружността въ действията на танковетъ съ пехотни части, се обезпечава отъ подчинението на танковите единици на съответните пехотни началиници. По въпроса за да бѫдатъ най-добре употребени танковетъ и необходимата имъ помощъ отъ други войски танковите началиници изпълняватъ ролята на тъхнически съветници при началиниците на атакуващите пехотни части.

Боя при Камбре доведе Велико-Британия на сѫщия този путь, на който попреди съ такива голѣми мѫжнотии, излѣзе Франция. Англичаните пристъпиха къмъ масово построяване на леки танкове. Изработения отъ тъхъ моделъ Whippet tank (фиг. 8) малко се отличава отъ французкия Рено. Той тежи (14 тона) и е въоръженъ съ 3 картечници. Оттукъ ясно се вижда, че идеята за лекия танкъ най-пълно и най-сполучливо е била осъществена отъ Франция.

Формирането на части, отъ французката „лека щурмова артилерия“ (танковетъ Рено) е ставало въ учебния лагеръ Серкотъ (Серкоттес).



Фиг. 8. Британски лекъ танкъ Whippet.

Изпълнение на програмата закъсняло. Къмъ 25 ноемврий въ лагера Серкотъ имало всичко 29 учебни танкове Рено. Това съ били апарати безъ същинска броня и съвсемъ негодни за война. Още повече изпъкнало и туй обстоятелство, че работейки съ тъзи танкове, билъ забележанъ единъ същественъ конструктивенъ дефектъ. Ремъка на вентилатора често пакти се пуквалъ и това било причина да спира машината. Този недостатъкъ билъ поправенъ малко по-късно, както ще видимъ това. Личниятъ съставъ на формиращите се леко-танкови части билъ събранъ частъ отъ вече съществуващи танкови единици, а друга частъ отъ доброволци отъ различните родове войски. Можено било да се намърятъ работници за поправка въ работилниците (команди за поправка и снабдяване). За тъхното попълване били поканени американски механици и китайци. Но въ скоро време това било недостатъчно. Имало е случаи, когато тъзи команди тръбвало да прахосватъ неимовърно много сили за поправка на машините. Работата, която тръбвало да се върши отъ фабриките, се извършвала отъ тия работници. Фабриките фабрикували нови машини, обаче, съ голъмо закъснение. Явявало се недостигъ отъ стомана, ставали всевъзможни закъснения. На 3 мартъ 1918 год. били свършени 150 машини система Рено, но нито една отъ тъхъ още не била снабдена съ оръжие.

Ето защо, въ началото на 1919 г. положението на французката „щурмова артилерия“ било много лошо. Танка

Рено, както вече видяхме, не билъ още готовъ. Шнейдеръ и С. Шамонъ били съвсемъ останали. Отъ тези последните, къмъ 21 мартъ 1918 г. Франция разполагала съ 467 машини (145 Шнейдеръ и 222 С. Шамонъ). Строежа на старите системи танкове билъ прекратенъ и било взето решение да се съсрѣдоточатъ всички усилия за бързо построяване на леки танкове. Всички тия колебания и недоразумения иматъ за резултатъ това, че въ критическия моментъ къмъ 21 мартъ 1918 г., когато немцитъ дълбоко пробиватъ Велико-britанския фронтъ, вместо да бѫдатъ пригответи 1600 танкове Рено, колкото се изисквало споредъ програмата, къмъ края на м. мартъ билъ готовъ само единъ танкъ Рено.

Пробива започнатъ отъ немцитъ на 21 мартъ с. г. бѫрже се увеличилъ. На 26 мартъ германската армия на генералъ фонъ Гутъръ заплашвала Нуайонъ (Нуон). Същия денъ „шурмовата артилерия“ получила заповѣдъ отъ французкия Главнокомандующъ генералъ Петенъ: „Всичко годно за бой да бѫде организирано и предадено въ разпореждане на групата северни армии. Всичко негодно за бой да се евакуира въ лагера Серкотъ, а при възможностъ въ Сансъ (Sens)“. Следъ два дена се получила заповѣдъ отъ общата Главна Квартира — З баталиона танкове Рено да бѫдатъ готови между 1 и 10 априлъ. Къмъ това време можалъ успѣшно да се организира единъ баталионъ, но и той не билъ достатъчно попълненъ. Напр., въ I рота имало само 3 готови машини за бой. Въпрѣки това, по заповѣдъ на Общата Главна Квартира I-ви баталионъ се натоварилъ на желѣзницата на 4 априлъ и пристигналъ въ Брестейлъ (Bretueil), въ участъка на I-а армия. По ходатайството на генералъ Етиенъ, този баталионъ го премѣстили въ околността на Бове (Beaugrais), за да завърши тамъ своето формиране. На 11 того дошелъ монтьора на фирмата Рено, да прегледа машините, защото той заявилъ, че трѣбвало да бѫдатъ прегледани. Предвидъ на това, отложило се участието на баталиона въ боевете на 4 априлъ. Но тъкмо това време настѫплението на германцитъ било спрѣно и танковете останали въ лагера.

На 27 май немцитъ пробили французкия фронтъ при Шмень-де-Дамъ (Chemin-de-Dames). Положението пакъ станало доста сериозно. Решено било да се употребятъ въ боя леките танкове; още повече, че по това време първите 3 баталиона сѫ били вече готови. Тѣ бѫрже били пренесени по желѣзницата за Виле-Котре (Villiers-Cotterets). Отъ тамъ, още въ същия моментъ, тѣ били натоварени на камиони и отправени къмъ своите изходни пунктове. Най-голѣмъ интересъ представляватъ действията на 2-я леко-танковъ баталионъ.\*)

\*} Вижъ черт- IV.

Той взелъ участие въ контра-атаката на Мароканска и 35-а пехотни дивизии срещу Берси-ле-Секъ (Bergu-le-Sec) на 31 май. Условията за танковата атака били крайно неблагоприятни. Машините тръбвало да изминатъ  $1\frac{1}{2}$  версти въ планинска местност, подъ огъня на неприятелската артилерия. Французката артилерия била доста слаба, за да обуздае германските батареи. Пехотата, изнурена отъ предишните 4-дневни боеве, сега била ненадеждна съпътница на танковето. Контра-атаката тръбвало да започне въ 9 часа сутринта. Обаче, произлъзло закъсняване и едва къмъ 11 ч. и  $\frac{3}{4}$  шестъ взвода отъ леки танкове тръгнали на пътъ (останалитъ 3 взвода не взели участие въ атаката, предвидъ закъсняването имъ при превоза). Танковето преминали презъ веригите на своята пехота и подъ силния огънь на неприятелската артилерия започнали да се изкачватъ по платото. Като достигнали германските линии танковето унищожили картечниците и проникнали на 4 версти дълбочина въ германските линии. Така тъ достигнали оврага Шазель (Chazelle). Мароканците следвали следъ танковето доста неохотно. Ето защо, последните са тръбвало няколко пъти да се връщатъ назадъ и да увеличаватъ следъ себе си пехотата. Но 35 пехотна дивизия не започнала атаката до 2 часа следъ пладне, тъй че танковето и мароканците окончателно отстъпили назадъ. Безъ да се гледа на това, резултата отъ действията на леките танкове е билъ голъмъ. Немската атака е била спръна. Следъ получения контрударъ тя още бавно се е движила до окрайнина Ретцъ (Retz), но по-натамъ не е могла да отиде. Всички опити да проникне надълбоко въ гората съ били отбити въ началото на месецъ юни отъ енергичните контра-атаки на леките танкове.

Така станало първото бойно настъпление на французкия лекъ танкъ. Въ него не било осъществено главното условие за успеха — употреблението му въ голямо количество. Ето защо, и боевете при гората Ретцъ не съ характерни.

Най-голъмата си мощност французкия лекъ танкъ проявилъ презъ 18 юли 1912 год.

Въ този денъ, 6-та и 10-та французки армии, подъ командата на генералите Дегутъ и Манженъ, произвели контрударъ върху немските армии, които се опитвали да пробиятъ французкия фронтъ при Марна. 6-та армия тръбвало да настъпи между реките Марна и Енъ. 10-та между реките Марна и Уркъ. Въ атаката на тези армии съ взели участие повече отъ 500 танка. Малки, ниски, но подвижни, танковето Рено съ вървѣли изъ полето, засето съ жито, което е пречило на германските ордия за противотанкова защита да се насочватъ къмъ целита.

Най-голъмъ резултатъ билъ постигнатъ отъ б-та армия на генералъ Дегутъ\*).

Къмъ тази армия били придавени 3 баталиона леки танкове и единъ отрядъ отъ танкове С. Шамонъ. Било обрънато особено внимание на организиране на бързото замъняване развалените машини и изпочупени танкове. Първото нѣщо изисквало въ самата сфера на боя да се намиратъ запасни ешалони и „команди за поправка и снабдяване“; второ — да се оставятъ танкови роти въ резервъ. Заедно съ това, Командуващия армията е изисквалъ отъ танковите части, които се намирали на бойната линия, „да водятъ бой до последната машина и до последния човѣкъ“. А сѫщевременно „непрестанно да възстановяватъ повредените части, за да могатъ да участвуватъ въ настѫплението презъ всичките дни“.

Презъ нощта на 17 срещу 18 юлий появилата се силна буря, силни гърмежи заглушавали шумътъ на танковетъ, които се приближавали къмъ изходните пунктове. Въ 4 ч. и 30 м. сутринта французкиятъ батареи открили ураганенъ огнь. Едновременно съ това се започнала и пехотната атака. Тънка мъгла забулвала танковетъ, които бърже се движели напредъ. На лъвия флангъ на армията 2 роти\*\*) отъ 7-и леко-танковъ баталлонъ помогнали на II пехотна дивизия да завладѣе линията Монтронъ (Montron), Макони (Macogne), Въ центъра 47 пехотна дивизия, подържана отъ 8-я лекотанковъ баталлонъ, завладява Монъ (Monnes) и Куентикуръ (Cointicourt). Атаката на 47-а пехотна дивизия трѣбвало сѫщо така да бѫде подкрепена отъ групата (№ 42) танкове С. Шамонъ. Но малката скоростъ на тѣзи машини не имъ позволила да догонятъ бързо развиващата се атака. На дъсния флангъ на армията ротата (№ 325) увлѣкла следъ себе си щурмуващи пехотни части и завладѣла височината 175 на северъ отъ Куршанъ (Courchamp). По този начинъ, фронтътъ на б-та армия още въ първия денъ на настѫплението се премѣстилъ напредъ 3-4 версти, въ дълбочина на немското разположение. На следния денъ настѫплението на б-та армия продължило. Подкрепени отъ сѫщите танкови части 2-ра, 47-а и 146 пех. дивизии се движили напредъ. Сѫщия денъ надвечеръ фронта на французката атака проникналь още на 3 версти въ дълбочина на немското разположение, достигащи линията Нели — Сенъ — Фронъ (Neuilly-St-Front), Раси (Rassy), Сомеланъ (Somelans).

На 20 юлий въ боя се вкарали нови прѣсни танкови части, които до тогава се намирали въ резервъ. А именно:

\*) Вижъ черт. V.

\*\*) № № 320 и 321.

3 роти леки танкове и група танкове С. Шамонъ. По този начинъ французкото настъпление се ускорило.

На 23 юлий части отъ 6-а армия, подкрепени отъ две роти танкове, заематъ Куанси (Соису). Настъплението на 6-а армия се свършило на 26 юлий съ заемане на гората Турнель (Турнель) отъ французката пехота, поддържана съ леки танкове.

И тъй, общата дълбочина на пробива достигнала до 20 версти. А тъзи резултати съ били достигнати, благодарение на самоотвержената борба на танковите части и бързото идване на запасни машини отъ тилът, които веднага били въвеждани въ боя и най-после, благодарение свръхусилията на „командитъ за поправка и снабдяване“ (работилници за поправка). Всички роти съ имали, презъ това време непрекъснати боеве отъ 2 до 3 дни. Презъ това време тъхните загуби се изчисляватъ въ следните размѣри:

|                               |            |
|-------------------------------|------------|
| Офицери . . . . .             | <u>25%</u> |
| Подофицери и долни чинове . . | <u>6%</u>  |
| Машини . . . . .              | <u>27%</u> |

Отъ тъзи данни личи, че загубите въ сравнение съ постигнатите резултати не съ били много голъми. Интересно е тукъ да се отбележи, че по-голъма част отъ загубите, които съ прегърпели танковетъ съ били презъ последните дни. Въ първите дни на боеветъ съ танкове, вследствие изненадата отъ тъхъ, за немците, противотанковата защита е била слаба; но отъ 21 юлий тя е била организирана. Появили се специални оръдия за противотанкова защита. Тъ съ били тежки оръдия; това затруднило работата на танковетъ.

Започналото на 18 юлий настъпление на съюзниците, взело все по-голъми размѣри. Започнали да взиматъ участие все по-голъмо количество танкове.

Въ началото на м. августъ 1918 г. германските армии били отблъснати по цѣлия фронтъ.

На 8 августъ между р. р. Сомма и Уаза, произлѣзла съвместна атака отъ англичани и французи. Пехотата на съюзниците, поддържана отъ 600 танка, започнала атака върхътъ гъста мъгла. Въ резултатъ били разбити 7 немски дивизии. Съюзниците успѣли да проникнатъ на голъма дълбочина въ германското разположение. Цѣли щабове на дивизии били заловени въ пленъ. Немците загубили повече отъ 25 хиляди души и 400 оръдия. По този случай генералъ Лудендорфъ писалъ на Имперския Канцлеръ: „До 8 августъ положението бѣше добро, обаче, презъ този денъ употребълението на танковете масово отъ противника бѣ причина да бѫдатъ разбити 7 наши дивизии. Какъ се случи това, азъ самъ не знамъ. Този денъ е трауренъ за германската армия“.

Ние нъма да изброяваме всички ония боеве, въ които съзели участие танковетъ, през време на по-нататъшното настъпление на съюзниците. Въ тия боеве танковетъ съзигали такава голъма роля, че мнозина от нашите бивши съюзници съзели наклонни да виждатъ въ лекия танкъ една „машина, която ще имъ донесе окончателната победа“. Подобенъ възгледъ би билъ също тъй преувеличенъ, както и тия очаквания, които съзели се възлагали при първото появяване на танковетъ. Обаче, не тръбва да отричаме напълно, че появяването на леките танкове масово е изиграло голъма роля при окончателното поражение, нанесено на немската армия. За това нъщо свидетелствуватъ и думите, казани от единъ от представителите на Германската Главна Квартира, предъ събранието на водителите на различните партии въ Рейхстага на 2 октомври 1918 г. А той казалъ следното: „Военното положение презъ последните голъми събития ви е съобщено отъ генералъ Вайсбергъ. Напоследъкъ то се съвсемъ измѣни. Главното Командуване е принудено да приеме доста тежко решение заявявайки, че надеждата да се победи противника, е изчезнала. Първия фактъ, който решително повлия върху изхода на борбата, е появявата на танковетъ. Неприятеля ги употребявая въ голъмо количество. Тамъ, кѫдето тъ се появяваха неочаквано, нервите на нашите войски не можаха да издържатъ. Танковетъ скъсаха нашите предни позиции, откривайки пътъ на своята пехота. Тъ проникваха въ тилъта на нашите войски, извършвайки местни паники и по тия начинъ нарушаваха воденето на боя. Че действително танковетъ има успѣхъ, това се вижда отъ плениците, които сме имъ дали. Това предизвика голъмо намаление на нашите сили и бързо израсходване на резервите“.

Успѣхътъ, който е ималъ лекиятъ танкъ се дължи на неговото употребление въ голъмо количество, въ време на боя. Той напълно отговарялъ на стратегическата и тактическа подготовка тогава

И, наистина, немците въ първата половина на 1918 (до 18 юлий) съзели принудени да приематъ ударите на съюзниците, които за танковетъ съзели много леки. Освенъ туй, уморенъ вече отъ войната, духътъ на германската армия отпадналъ. Това нъщо и самиятъ Лудендорфъ пише въ свойте спомени: „Най-доброто оръжие противъ танковетъ, съзилъ нерви, мажеството и смѣлостта. Първи, които взѣха надмошне следъ като се се понизи духътъ и боеспособността въ нашата пехота, бѣха танковетъ, които добиха решающе влияние върху събитията“.

Такива съзели стратегическите условия по това време. Въ тактическо отношение лекиятъ танкъ напълно отговарялъ на условията на бойния редъ въ пехотата при отбрана. Ата-

куващата пехота на съюзниците получавала изведенъжъ въ свои ръце единъ можъщъ способъ, за да парализира примиществата на новите методи за отбрана.

Интересно би било да си зададемъ въпроса: това чудно съответствие на новото срѣдство за борба, което представлява отъ себе си лекия танкъ, не е ли било то за съюзниците само като единъ щастливъ случай?

Отговора на този въпросъ би ни завелъ въ областта на философията. А именно, въ опредѣляне ролята на личността въ историята. Но ако съпоставимъ настоящията на генералъ Петенъ презъ 1916 и 1917 год. за необходимостта преди да се нанесе решителния ударъ да се разстроятъ силитъ (Guerre d'usure) съ същата енергия, съ която той е и подържалъ начинанията на полковникъ Етиенъ, то тогава заслужено трѣбва да му бѫде призната предвидливостта и дарътъ на интуиция на голѣмъ полководецъ.

До колко е отговаряла идеята за лекия пехотенъ танкъ на тактическата идея за контра-атака презъ 1918 год., това можемъ да се убедимъ отъ туй, че щомъ само едно отъ условията се е измѣнявало, намалявалъ се и успѣха на действие отъ леките танкове.

За по-подробно обяснение ще ни послужатъ за примеръ действията на V французка армия въ края на м. октомврий 1918 год. Духътъ на немските войски все повече и повече се понижавалъ, но и едно друго условие се промѣнило. Французката V армия трѣбвало да атакува немците на укрепената позиция „Гундингъ“, която е представлявала последната дума на фортификационното изкуство. Въпроса се свеждалъ къмъ атакуване на за благовременно укрепена позиция. Къмъ V французка армия се придалъ единъ полкъ отъ леки танкове, който ималъ повече отъ 200 машини. Два баталиона отъ този полкъ (№ № 4 и 6) пристигнали първи въ участъка на армията на автомобили. Тѣ били придадени къмъ XXI арм. корпусъ, който настѫпвалъ по фронта Сенъ - Кантенъ - ле - Пти (Saint-Quentin-le-Petit) - Банонъ (Валполе)\*). Командира на този корпусъ заповѣдалъ на 4-и леко-танковъ баталионъ да съдействува на дѣснофланговата дивизия (№ 43) въ района Банонъ, а леко-танковия баталионъ № 6 на лѣвофланговата дивизия (№ 170), въ района Сенъ - Кантенъ - ле - Пти. Танковетъ е трѣбвало да подкрепяватъ последователните атаки на пехотата къмъ посочените линии на неприятелските позиции.

Презъ нощта на 24 срещу 25 октомврий танковетъ се приближили къмъ изходните места, на северъ отъ ручея де-Баръ (Des Barres). Шумътъ отъ танковите мотори се маскиралъ отъ шумътъ на хвѣрчащите аероплани. Въ 6<sup>1/2</sup>

\*.) Вижъ чертежъ VI.

организирало  
и подготвило

часа сутринта започнала атаката. Немските наблюдателни пунктове били ослепени отъ димните снаряди на французката артилерия, която същевременно развила енергичен огънь по отлично организираната отъ немците противотанкова защита. Последната се състояла отъ многобройни леки минохвъргачки, скрити изъ тревата и 3 дюм. пол. оръдия, зарити въ земята и щателно маскирани, освенъ това, по продължение на пътя и окрайнините на населеното място били направени минни полета. Въ непосредствено подчинение на пехотата се намирали специални противотанкови оръдия (кал. 13 м. м.).

Тръгналата въ атака французка пехота почти още веднага е била спръната отъ огъня на многобройните германски картечници, разположени предъ първата линия окопи. Обаче, танковетъ бързо се справили съ тяхъ и увлъкли следъ себе си пехотата. Деснофланговата дивизия (№ 43), безъ да обръща внимание на туй, че машинните на 4 леко-танковъ баталионъ отивали два пъти на атака, нейните бойци пакъ залегнали предъ телените препятствия. 170-а пехотна дивизия действувала по-сполучливо. Нейния левъ флангъ се доближилъ до Сенъ—Кантенъ—ле-Пти. Презъ време на атаката на този населенъ пунктъ, единъ взводъ отъ леко-танковия баталионъ изгубилъ две машини, които попаднали върху мини. Въпръки туй останалите танкове помогнали на пехотата да завладѣе това селище. Въ центъра на 170 пехотна дивизия танковетъ, въпръки големите загуби, също тъй помогнали на пехотата да завладѣе главната неприятелска позиция. Но на десния флангъ само едно германско 3-дюмово полско оръдие унищожило всички танкове освенъ единъ. 170-а пехотна дивизия успѣла да завладѣе само предната неприятелска позиция.

На 26 октомври, атаката пакъ се възобновила. Утринната мъгла благоприятствува на движението на танковетъ и тъ успѣли да доведатъ пехотата на шосето отъ Банонъ за Сенъ-Кантенъ-ле-Пти. Но по-нататъкъ пехотата не тръгнала следъ танковетъ. И тъй презъ тези два дни XXI-ятъ корпусъ успѣль да проникне на дълбочина въ немската позиция едва на около 1—2 версти.

Загубите въ личниятъ съставъ къмъ 25 октомври на 4 и 6 танкови баталиони се равнявали на 28%, а на 26 октомври тъ достигнали до 33%. Загубите по материалната част за тези 2 дена били 30%.

Въ десно на XXI-арм. корпусъ настъпвалъ XIII арм. корпусъ. Леко-танковия баталионъ № 5 (трети по редъ отъ приданите къмъ V армия) закъснѣлъ въ началото на настъплението на XIII корпусъ. Той взелъ участие въ боя едва на 27 октомври. Това вкаране въ боя на танковетъ дало новъ импулсъ за движение напредъ на пехотата. Скоро, обаче, понататъшното настъпление на XIII корпусъ се спрѣло по запо-

въдь отгоре, поради неуспѣха на съседния въ дѣсно корпусъ въ района Херпи (Негру).

На 30 октомври една рота танкове взела участие въ атаката на височината, издигаща се надъ ручея Сенъ-Ферже (St. Fergeux). Безъ да се обрѣща внимание на голѣмата височина, по която трѣбвало да вървятъ машинитѣ, тѣзи по следнитѣ успѣли да изминатъ едно разстояние отъ 1 верста на дѣлбочина въ разположение на противника; увеличайки следъ себе си пехотата. Този путь, благодарение на отличната стрѣлба на французката артилерия, която подкрепяла атаката, загубитѣ били незначителни.

По този начинъ, съдѣствието на танковетѣ помогнало на пехотата отъ V французка армия да се промѣкне на  $1\frac{1}{2}$  — 2 версти въ дѣлбочина т. е. с. да успѣда завладѣе само една неприятелска линия пехотни окопи. Артилерията на противника не била отстѫпила. Следователно, боя по сѫщество не билъ още спечеленъ.

Посочения отъ насъ примѣръ не е изключение. Това може да се потвѣрди отъ следното доказателство. Загубитѣ на танковетѣ, въпрѣки все повече упадащия духъ въ немцитѣ, се увеличавали. За времето отъ 8 августъ до 11 ноемврий, денътъ на примирието загубитѣ на съюзниците въ тия боеве достигнали: 887 танка, 592 офицери и 2562 долни чинове, танковъ персоналъ. Загубитѣ превишавали  $38\%$ .

Нека направимъ заключение отъ боеветѣ, въ които сѫ взели участие танковетѣ презъ последната Европейска война.

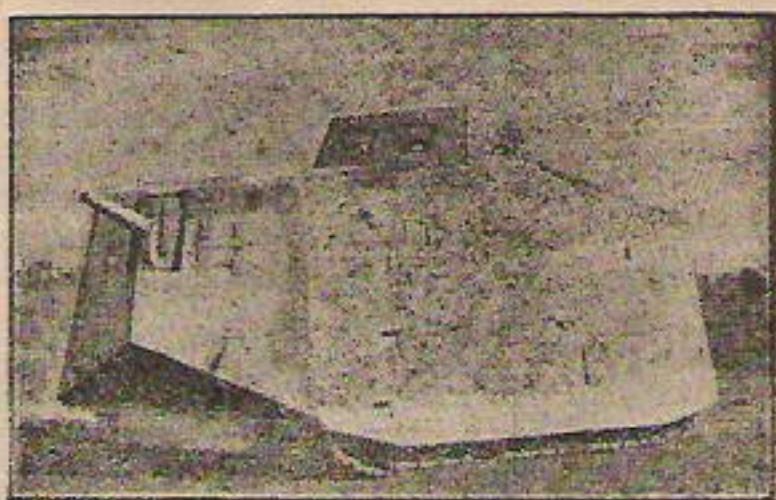
Първиятъ построенъ танкъ не е далъ очакванитѣ резултати. Само, когато танка се „специализиралъ“, тогава той, наистина, станалъ машина, отъ която можало да се очаква окончателната победа. Тази „специализация“ се е заключавала въ туй, че отъ многото задачи, които се възлагали върху танковетѣ изпѣкнала една, която се оказала най-необходима за момента.

Тя помогнала за свѣршване на войната.

Преминалата Голѣма Война дава възможность на военната наука да направи окончателни заключения, само относно, употребленietо въ боя на лекия танкъ. Употребленietо на другитѣ системи танкове, е въпросъ на бѫдещето. Ето защо, и науката по отношение на тѣхъ може да прави само предположения.

Най-пъленъ отговоръ по въпроса за употребленietо на лекия танкъ трѣбва да се търси въ опититѣ на съюзниците, главно у французитѣ. Това го признаватъ дори немцитѣ, които тѣй неохотно се спускатъ отъ Олимпа на своето самомнение. Генералъ фонъ-Сектъ, сегашния ржководителъ на германската въоружена сила, презъ февруари 1921 год.

е далъ следнитѣ указания при съставяне инструкциите „Führung und Gefecht der Verbundenen Waffen“: „Тъй като французите иматъ опитностъ въ употреблението на танковете, много повече отъ насъ, то не ще ли бѫде по-логично да съгласуваме нашия уставъ съ тѣхните, нововъведения въ тази областъ“.

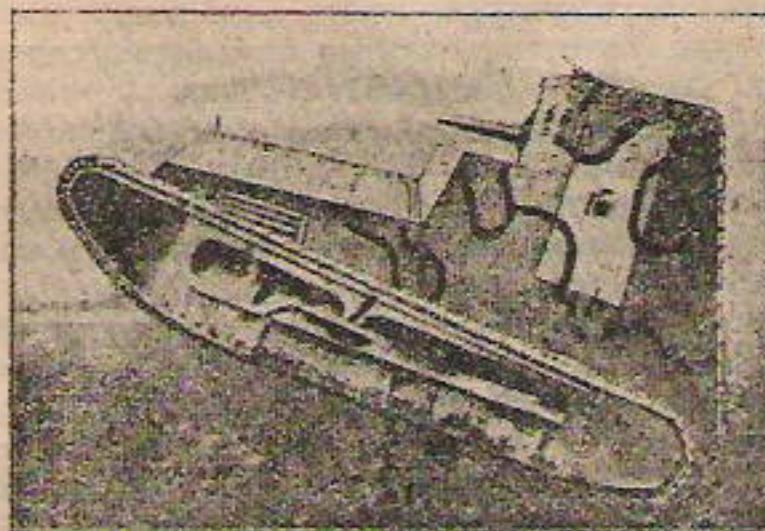


фиг. 9. Германски тежъкъ танкъ А. Z. V.

И, наистина, съюзниците иматъ танкови боеве до 3500. Немците по-малко отъ 80.

При построяване на своите танкове немците сѫ вървѣли по сѫщия путь, по който сѫ минали съюзниците. Тѣ сѫ започнали построяването на танкове система „A.Z.V“, (фиг. 9). Този танкъ е билъ въоръженъ съ едно 57 м./м. оръдие и 5 картечници. Вследствие на голѣмата му тежестъ (45 тона) билъ е привежданъ въ движение отъ два мотора съ 100 Н.Р. Немскиятъ танкъ „A.Z.V.“ е ималъ много сериозни недостатъци. Напримеръ, вентилацията е била тѣй лошо устроена, че температурата вътре въ танка е била до 60°, дори и до 80°. Въ танка „A.Z.V“ били направени нѣкои усъвършенствования. Така създадения новъ образецъ „A.Z.V.U.“ въоръженъ съ две скорострелни оръдия и 3 картечници, (тежестъта му достигала до 150 тона), е билъ изпитанъ презъ м. май 1917 г. въ Германската Главна Квартира. Следъ тѣзи опити Германското Главно Командувание решило да построи тѣзи голѣми танкове. Но инженеръ Фалмеръ, бившъ главенъ създателъ на немския танкъ, билъ сега на съвсемъ друго мнение. Той мислилъ, че успѣха на боя съ танкове зависи отъ друго. А именно: отъ тѣхните малки размѣри и отъ употребата имъ въ голѣмо количество. Презъ м. септемврий 1917 г. той представилъ проектъ за лекъ танкъ „L.K.I.“, който наскоро следъ туй претърпѣлъ нѣкои видоизменения и взелъ да носи инициалите „L.K.II.“ (фиг. 10). Но Германското Главно Командувание се отнесло доста пренебрежително къ този проектъ.

брежително по въпроса за създаване на танкове. Били създадени само няколко десетки тежки танкове „A.Z.V.U.“, които взели участие презъ време на германското настъпление презъ м. мартъ 1918 год. Въ този бой взимали участие на групи отъ 10—27 танка.



фиг. 10. Германски лекъ танкъ L. K. II.

Лекия танкъ „L. K. II“ неуспѣлъ да вземе участие въ боеветъ.

Основенъ типъ на съвремененъ лекъ танкъ, остава танкътъ Рено.

Главно неговите по-слаби страни сѫ:

1). Малка стратегическа подвижност, която е причина танка да бѫде превозванъ до сборния пунктъ съ специаленъ за тая цели камионъ.

2). „Близкорѣдкостта“ на танка: обзора и премѣрването за персонала на танка не сѫ повече отъ 600 крачки. За това танка може да действува само като се приближи близко до обекта на своето нападение, който предварително трѣбва да бѫде намѣренъ отъ пехотата. Пехотата е длъжна презъ време на атаката да открива всички елементи на противотанкова защита у противника, и за всичко забелѣзано неизвестявана на танковетъ.

3). Нетрайността на гжесничното предаване принуждава персонала следъ 4—5 часа работа да провѣрява машината, да я смазва и да ѝ прави нѣкои дребни поправки. Ето защо, французкия уставъ указва, че района на тактическото действие на танка, трѣбва да се смята приблизително около 8 версти отъ изходния предъ атаката пунктъ, и че танковата рота следъ двудневенъ непрекъснатъ бой се нуждае не по-малко отъ 2 дена почивка.

4). Лекия танкъ може да бѫде пробитъ отъ гранатата на 3-дюмово оръдие и отъ парчетата на снарядитъ отъ тежката артилерия.

5). Веднъжъ забелѣзанъ танка отъ противника, следътуй да се скрива е много трудно. Шумътъ отъ движението на лекия танкъ се чува на разстояние  $\frac{1}{2}$  верста.

Посоченитѣ слаби страни на описаната система леки танкове намаляватъ успѣха, който биха имали въ боеветѣ. Въ този случай тѣ отговарятъ на следнитѣ условия:\*)

1) Трѣбва да се употребяватъ лекитѣ танкове въ голѣмо количество. Употреблението имъ въ малко количество е само едно изключение.

2) Употребяването имъ само за атаки (или контра-атаки), имащи особено важно значение, когато успѣхътъ не може да бѫде постигнатъ чрезъ други срѣдства.

3) Действията на лекитѣ танкове трѣбва да ставатъ въ най-тѣсна врѣзка съ пехотата. Безъ смѣла и добре обучена пехота, употреблението на танковетѣ води къмъ унищожение на това скжпо съвременно техническо срѣдство. Ето зашо, танковетѣ трѣбва да се придаватъ къмъ добре обучена пехота за нейно усиливане, но въ никой случай не къмъ лошо обучена пехота за нейна подрѣжка.

4) Танковетѣ иматъ нужда отъ специална помощъ на своята артилерия и авиация.

Трѣбва винаги да се има за ржководна мисъль, че при взаимодействие между лекитѣ танкове и пехотата, танкътъ не е способенъ за самостоятелна атака, но е само помощникъ на пехотната атака. Атакуващата при подрѣжката на танкове пехота е длѣжна сама да установи дѣлготрайно бойно съприкосновение съ противника, да направи най-щателно разузнаване на неприятелското разположение, да изучи намиращата се предъ нея мѣстностъ, като помни винаги, че обзоръ на танковия персоналъ е крайно малъкъ. Пехотата е длѣжна самостоятелно да предизвика сближение съ позициите на противника до такова разстояние, отъ което тя ще може да трѣгне въ атака, за да не става нужда танковетѣ да започватъ атаката отъ далече и за да могатъ най-добре да използватъ изненадата отъ своето появяване. Пехотата е длѣжна да подготви проходи презъ всички препятствия, които танковетѣ не могатъ сами да преодолѣятъ. Когато танковетѣ трѣгнатъ въ атака, пехотата е длѣжна презъ цѣлото време да имъ помога въ разузнаването и въ наблюдението, като незабавно имъ съобщава за всички открити картечници и елементи на противотанкова защита. Най-после, когато танковетѣ достигнатъ на указаната за заемане отъ тѣхъ линия, то тогава пехотата е длѣжна незабавно да заеме тази последната. Танковетѣ не могатъ да задържатъ заетата отъ тѣхъ мѣстностъ и всѣка излишна ми-

\*) Изъ статията на подполковникъ Velrgu, отъ списанието „Revue d'infanterie“. № № 358—359, 1922.

ната на тъхното стоеще безъ движение напредъ имъ костчува доста скъсто, понеже въ туй време по тъхъ се съсрѣдоточава всичкия огънь на неприятелската артилерия. Щомъ лекитъ танкове помогнатъ на пехотата да излѣзе на указаната линия, тогава тъ трѣбва незабавно да се върнатъ назадъ, за да се скриятъ отъ огъня на противника.

Най-малката бойна леко-танкова единица е взвода. Той и сега, както и презъ 1918 год. се състои отъ 5 машини. Отъ тъхъ 3 сѫ въоръжени съ оръдия и 2 съ картечници. На единъ отъ оръдейните танкове се намира командира на взвода, а на другите командирите на полузводовете, които се състоятъ отъ единъ оръденъ и единъ картеченъ танкъ. Три взвода образуватъ една рота. Ротата има още единъ команденъ танкъ (на който се намира ротния командиръ), единъ танкъ за свръзка (безжиченъ телеграфъ) и тиловъ ешалонъ. Тиловия ешалонъ има 5 танка. Тъ служатъ за незабавно попълване на повредените танкове въ взводовете. Освенъ туй, има 3 танка за „снабдяване и поправка“. Тъзи последните служатъ за даване „бърза помощъ“ на танковете отъ боевата линия. Това устройство на ротата не позволява откомандирозането на взводовете отъ ротата имъ. Последната се явява като основна тактическа танкова единица.

Обикновено, една рота леки танкове, се придава къмъ единъ пехотенъ полкъ. Предвидъ на туй, че лекитъ танкове се явяватъ само като едно спомагателно срѣдство при пехотния бой, танковата рота се подчинява на командира на пехотния полкъ, който въ зависимостъ отъ плана за действие задържа цѣлата рота въ своя резервъ, или пъкъ още веднага разпредѣля частъ отъ взводовете, или пъкъ всичките взводове между баталионите.

Бойниятъ редъ на танковъ взводъ е, разгънатия строй. Оръдейниятъ танкъ, въ който се намира взводния командиръ, обикновено върви по срѣдата. Останалите танкове вървятъ на една линия съ него. Оръдейните танкове съ полузводните командирни вървятъ на една линия съ тъхъ. На открития флангъ на полузвода следва картечния танкъ, който урегулира своите движения въ зависимостъ отъ оръдейния танкъ на своя полузводъ. Обикновено, интервала между танковете въ взвода е около 25 сажени. Следователно, нормалната дължина на бойния фронтъ на единъ взводъ леки танкове се равнява на 100 сажени (300 крачки). Подобни размѣри на бойния фронтъ позволяватъ на леко-танковия взводъ да маневрира и съ своя огънь напълно да удовлетворява всички нужди на пехотата по фронта на пехотния баталионъ.

Възможни сѫ случаи, когато за усилване на атаката на пехотния полкъ ще стане нужда да се даде въ разпореждане на командира на пехотния полкъ още една рота леки

танкове. Тогава тази втора рота не се влива въ първата боева линия на танковетъ, но образува втора линия, която върви съ полковитъ резерви, като същевременно имъ помага въ „чистенето“ на неприятелските съпротивителни картечни гнездца, които, може би, съ били пропуснати отъ първата линия танкове.

Най-после има и такъвъ случай, когато първата линия отъ танкове ще има за задача да излѣзе доста напредъ предъ първата бойна линия на пехотата. Тогава втората линия отъ леки танкове ще тръгне заедно съ първите пехотни части, за да осигури бързото пристигане на пехотата, въ помощь на първата линия танкове. Но, тръбва винаги да се помни, че този случай е изключителенъ, понеже леките танкове съ само едно спомагателно срѣдство за пехотната атака, но въ никой случай тѣ не съ срѣдство за самостоятелна атака. Вследствие на това, макаръ че често пъти бойната линия на танковетъ при атака да достигне доста напредъ и да надминава бойната линия на пехотата ако последната е изостанала и не ги е последвала, тѣ съ принудени да се върнатъ пакъ назадъ. Тръбва да се обръне голъмо внимание при обучение на пехотата, че когато танковетъ започнатъ да атакуватъ, пехотата да не бъде само пасивна зрителка и да оставя танковетъ сами да се разправятъ съ противника.

*Французкия пехотенъ уставъ* (отъ 1 февруари 1920 г., частъ 2-а) § 306 казва: „*Пехотата тръбва да върви навсъкъде, където вървята танковетъ*“. Неенъ дългъ е никога да не оставя нито единъ танкъ въ неприятелски ръце. Ако нѣкой танкъ е осъденъ да падне въ неприятелски ръце, то пехотата безъ колебание тръбва да го освободи, като за тая цель употреби и своите картечници“.

Голъмо внимание обръщатъ новите германски устави относно съществуването на най-тѣсна връзка между действията на пехотата и танковетъ\*).

Понеже работата на танковетъ напълно зависи отъ пехотата, на която тѣ помагатъ, то тръбва да се обръне внимание на установяванетѣсна връзка между тия родове войски. Преди започване на боя командира на пехотния полкъ и команда на леко-танковата рота тръбва най-щателно да разработятъ плана на действие и да дадатъ необходимите заповѣди. Тръбва да се помни, че началника на танковата часть винаги е подчиненъ на началника на пехотната часть, комуто помага. Танковия началникъ е само технически съветникъ на пехотния. Той опредѣля възможностите и размѣритъ на участието на танковетъ въ определената атака. Иска съдействие и помощь, за танковетъ, когато се яви нужда. Посочва на условията, при които действията на танковетъ биха били най-продуктивни. Но решающето значение по-

тъзи въпроси принадлежи на пехотния началникъ, който отговаря за общия успехъ на атаката.

Самото организиране на връзката между танковетъ и пехотата изиска особено внимание, както от страна на пехотните, тъй и от страна на танковите началници, от всички степени.

Между танковите възводове и атакуващата заедно сътъхъ пехота връзката се поддържа чрезъ сигнализация и ординарци, които непосредствено предаватъ нужните сведения на командира на танковия възводъ и персонала. Командира на танковия възводъ тръбва да има при командира на пехотния баталionъ свой подофицеръ съ ординарци.

Командира на танковата рота съ своя „команденъ“ танкъ и танкъ „за свръзка“ се намира при командира на пехотния полкъ. Въ случаите, когато той тръбва да се отдалечи отъ командира на полка за лично ржководство на своите възводове, тогава той оставя при комаднира на полка свой заместникъ офицеръ съ необходимите средства за свръзка.

Възложената на танковетъ бойна задача се излага въ заповедъта за боя съвместно съ атакуващата пехотна част. Тукъ въ единъ отъ параграфите се даватъ тактически указания за танковетъ. Тъй, напримъръ, въ заповедъта на командира на пехотния полкъ се оказватъ сборните места, разпределението на възводовете между баталionите отъ бойната част и резерва, времето и мястото, кога и къде назначаватъ въ разпореждане на баталionите танкови възводове, ще постъпятъ въ разпореждане на баталionните командири и пр. Въ заповедъта по баталиона ще бдатъ посочени линиите и обектите на танковата атака, времето на започване на атаката и пр. Командирите на танковите части въ своите заповеди за боя повтарятъ заповедите на своите пехотни началници, като ги допълнятъ съ нѣкои технически указания, които сѫ потръбни за изпълнението на възложените имъ отъ пехотните началници тактически задачи.

При разработване на плана за съдействието, което даватъ танковетъ тръбва да се обърне внимание на следното:

1). Изборъ на изходни места: разузнаването имъ, избиране на маршутъ за скрито приближаване, подготовка на самите пътища и маскировка на изходните места.

2). Планъ за произвеждане на самата атака: избиране на обекти за действия на танковетъ върху подробно направено разузнаване, определяне пътищата на следване отъ

<sup>\*)</sup> Der Kampfwagen in der heutigen Kriegsführung. Organisation, Verwendung und Bekämpfung. Ein Handbuch für alle Waffen\*. Von volckheim Lt. in der Reichswehr, im Kriege Kampfwagenkommandant in der Schweren Kampfwagen Abteilung 1. Berlin. Mitteer und Sohn.

танковетъ. Колкото по-добре е укрепена една неприятелска позиция, толкова по-подробно тръбва да биде разработенъ планът за атака и толкова по-щателно тръбва да е разузнаването.

3). Помощта, която пехотата тръбва да укаже на танковетъ, е следната: да приготви пътища за свободно движение на танковетъ, да замаскира тъхното разположение на изходните и другите сборни пунктове и пр.

4). Подържане връзка въ време на атака.

5). Помощ на танковетъ въ случай на нужда отъ артилерията и авиацията.

Колкото по-добре е подгответъ неприятеля, за да посрещне нашата танкова атака, толкова по-голяма е помощта на артилерията. Тази помощ се състои въ следното<sup>\*</sup>):

1) Стрелба по неприятелски батареи, отъ общо назначение.

2). Въ сриване на неприятелски окопи и други отбранителни сърдства, които биха препятствували на танковетъ да се движатъ (приблизително е пресметнато, че ще сѫ нужни отъ 10—12 снаряди, отъ калибъръ 6" на единъ проходъ). Въ тъзи случаи, когато атаката се предшествува отъ продължителна артилерийска подготовка, необходимо е запазването на коридорите, които биха позволили на танковетъ да избегнатъ много изритата отъ снаряди мѣстностъ.

3). За скрито приближаване на танковетъ къмъ изходните пунктове, посредствомъ шумътъ на изстрели и димовата стрелба, за да се замаскира неприятелското наблюдение.

4). За да бѫдатъ безвредни ордията (минохвъргачките) на неприятелската противотанкова защита; за да не ни забележатъ веднага, потрѣбно е да се пуска димова завеса предъ ония пунктове отъ мѣстностъта, които представляватъ най-удобни за поставяне на неприятелските ордия. Подобенъ способъ изиска на разстояние 1 верста отъ фронта въ продължение на 1 часъ изразходването на 2000 димови 3 дюмови снаряди.

5). Въ унищожение на неприятелските контра-атакуващи танкове.

Не по-малка помощъ може да укаже и авиацията. Нейното съдействие се състои въ следното:

1). Да предпазва танковетъ при разтоварването имъ отъ камионите, при съсрѣдоточаването имъ и презъ време на тъхното атакуване, отъ нападение на неприятелски аероплани или отъ тъхното наблюдение.

2). Да провѣрява добре ли сѫ укрити нашите танкове.

3). Правене на снимки, за да се видятъ какви сѫ условията на мѣстностъта, по която ще се движатъ танковетъ и

\*). Изъ статията на майоръ Bloch въ „Revue d'infanterie“ № 360 отъ 1922 год.

подробности на елементите, отъ които се състои неприятелската противотанкова защита.

4). Въ замаскиране движенията на танковете със звукът шумъ. Хвърляне на димови бомби по неприятелските наблюдателни пунктове.

5). Корегиране стрелбата на нашата артилерия. Предвидът на това, че е възможно откриването на бръзъ огънь, противъ неприятелските противотанкови оръдия — става нужда да се назначава специаленъ аеропланъ за обслужване на тези батареи.

6). Чрезъ „сигнализация“ да уведомява своите войски за намиращите се танкови части въ боя.

Опитът отъ последната война ни дава възможност да направимъ известни заключения, въ областта на противотанковата защита\*). Въ това отношение най-добъръ опитъ има Германия.

Немците разделятъ елементите на противотанкова защита на два вида: пасивни и активни. Къмъ първите се отнасятъ препятствията на местността, както естествените и изкуствените. Ний ще прибавимъ, къмъ тяхъ и минните полета. Активни съдейства също всички ония различни видове въоръжения, както специално противотанкови, тези и отъ общо назначение.

За създаването на пасивни елементи на противотанкова защита голъмо значение има съответственото използване на естествените препятствия. Това нѣщо се споменава и въ французската „Instruction provisoire sur l'emploi tactique des grandes unités“, отъ октомврий 1921 год. Също и въ немската инструкция „Führung und Gefecht der Verbündeten Waffen“ отъ 20 юни 1923 год.

За съществуващата система лекъ танкъ непроходими препятствия също:

а) Скатове по-стръмни отъ 120%.

б) Ровове по-широки, отъ  $2\frac{1}{3}$  аршина и вертикални бръгове по-високи отъ  $1\frac{1}{2}$  аршина.

в) Рѣки по-широки отъ 1 сажень и по-дълбоки отъ 1 аршинъ.

г) Блата, въ които затъва пехотинецъ.

д) Гори, а особено, които се обстреляватъ отъ тежка артилерия или ако част отъ дърветата също повалени.

Малките естествени препятствия забавятъ движението на танка. Това нѣщо може да бѫде използвано, за да бѫдатъ поразявани съ огънь.

Немците препоръчватъ следните изкуствени препятствия:

а) Изкопаване на ровове, широки  $1\frac{1}{2}$  сажени, съ вертикални стени.

\*). Изъ статията на капитанъ Perré „Essai sur la défense contre les chars“, № 34 и 35 Revue Militaire Française, 1924.

б) Построяване на барикади отъ релси, закопани въ земята до 1 саженъ; съ наклонъ напредъ надъ земната повърхност до  $\frac{1}{2}$  саженъ. Релсите тръбва да съ поставени въ нѣколко реда и то въ шахматенъ редъ.

в) Устройство на „вълчи“ ями, широки не по-малко до  $2\frac{1}{2}$  сажени съ вертикални стени.

г) Поставяне на фугаси и минни полета.

Ако „вълчите“ ями и рововете не съ „облечени“, тъмно лесно се сриватъ и тогава губятъ своя характеръ на препятствия\*).

Всички изброени изкуствени препятствия изискватъ много работа. Освенъ туй, тъмно се забелязватъ, както и минните полета\*\*), отъ фотографийтъ на аеропланитъ. Ето защо, могатъ да послужатъ за обектъ на специална артилерийска подготовка.

Въ този видъ, изкуствените препятствия могатъ да послужатъ само като защита отъ внезапна танкова атака.

Последната Европейска война ни показва, че най-главната противотанкова защита е употреблението на активните сръдства.

Една отъ първите идеи за противотанкова защита е била да се снабдятъ пушките и картечниците съ бронебойни патрони. Немците имали такива патрони, които употребявали противъ бронирания щитове и ги означавали съ буквитъ: „S. M. K.“. Тъмно били направени отъ стомана, обвита отвънъ съ оловена покривка. При първото появяване на английските танкове (на 15 септ. 1916 год.), въ боя при Сомма, тъзи патрони съ имали частиченъ успехъ, вследствие тънкостта на бронята въ първите английски танкове. Но противъ усилената броня на танковете Шнейдеръ, С. Шамонъ и други още системи танкове тъмно се оказали безсилни. Тогава Германското Командуване издало инструкция, въ която се предписвало на пехотата да стреля съ същите бронебойни патрони, само че по бойниците и отверстията, презъ които гледатъ шофьорите. Тамъ били начертани подробни

\* Въ боя при Камбрे английските танкове благодарение на ромбическата си форма въ гъсеничното предаване съ използвали на много място скотовете на разширените немски окопи и съ ги преодолявали безъ помощта на пехотата.

\*\*) Купищата пръст засипани ямитъ, въ които съ поставени мините (или фугасите), вследствие на малка плътност, въ сравнение съ окръжащата почва при правене на снимки отъ аероплани изглежда като точки. На 26 септември 1918 год. преди атаката на съюзниците, благодарение на добре направените аероплани снимки били опредълени всички немски минни полета. Презъ този бой имало е единъ интересенъ случай. Танковете предупредени отъ своята авиация за мястата на неприятелските мини, били също тъй любезно предупредени отъ немците, съ надписите: „Achtung! Minenfeld!“ окачени по стълбовете да предупреждаватъ своите войски. Забравили да ги снематъ.

чертежи на различни системи неприятелски танкове съ тъхните бойници и отверстия. Въ учебните лагери ставали много стрелби по специално пригответи мишени. Подобна стрелба дала известни резултати. Патроните „S. M. K.“, като попадали въ непосредствена близост до бойниците и отверстията, давали пръскания отъ разплеснато олово, което осъщявало персонала на танка. Но такъв способъ на борба изисквалъ много хладнокръвие отъ боеца. И това можало да става само всрѣдъ гориста или доста престъчена местност. Това обстоятелство, давало възможност на стрелеца да остане за дълго време укритъ отъ танковетъ. Съюзниците взели мѣрки противъ този видъ поражение. Тѣ нарисували върху танковетъ си лъжливи бойници, а истинските прикривали съ помощта на бързо въртящъ се желѣзенъ дискъ съ отверстия. Този дискъ позволявалъ на стрелеца, който е вънре, или на шофьора да продължава да вижда презъ бързомѣнящите се отверстия. Пръсканията на патроните се спирали отъ стоманените промеждутъци между отверстията.

Когато се забелѣзало, че обикновените пушки и картечици даватъ малка поражаемостъ противъ танковетъ, немците пристъпили къмъ създаването на специални пушки и картечици. „Танковата пушка“ (Tankgewehr) е била удължена маузерова пушка, въ която се поставялъ единъ патронъ. Калибъра ѝ е 13 м/м. Тежала е 1 пудъ. За да се стреля съ нея поставяла се е на картеченъ станокъ. Това оръжие се е обслужвало отъ трима души. Бронебойността му е на разстояние до 200 сажени. Обаче, най-добра дистанция е 100 сажени. Била направена поръчка за 4000 такива пушки. Съ тѣзи пушки били въоръжени минохвъргачите команди при пехотните полкове. По три на всѣки пехотенъ полкъ.

Употребъни практически немските танкови пушки нѣмали успѣхъ\*). Тѣхното употребление изисквало извѣнредно голѣмо спокойствие на духътъ у стрелеца, което било недостигаемо за обикновените бойци. Тогава немците се заели съ направата на специални картечици (Tuf-Tank und Elieger). Тѣзи картечици били готови едва презъ м. октомврий 1918 год. Калибрътъ на картечиците „Tuf“ билъ сѫщия, както и на танковите пушки — 13 м/м. Скоростъ на стрелбата — 300 изстрели въ минута. Тѣлото на картечицата било поставено на колелца, можала да се приспособява картечицата за лежищкомъ. Общо тегло — 8 пуда. Тежина на патрона около 50 грама. Патроните били три вида: 1) „Normal Ceschoss“ — направени отъ стомана и покрити съ оловена покривка. Оловената покривка била покрита отгоре съ мелхиорова обвивка; 2) PR. Geschoss — запалителенъ патронъ и 3) „L. Spur“

\*) Генералъ-Лейтенантъ Schware, „Die Militarische Lehren des Grossen Krieges“.

**Ceschoss** — патронъ, който остава следъ себе си следа — за престрелване. Пробивната сила на този патронъ при попадения подъ ѝгъл по-малък отъ 20 градуса къмъ нормалата е 20—25 мм. въ стоманена броня, на 50 сажени и 18—20 мм. на разстояние 250 сажени. Непрекъснатия равномъренъ огънь по едно и също място може да пробие бронята. Но това е възможно, само, когато попаднатъ не по-малко отъ 30 куршума на едно място (за да достигне общото тегло на патроните около 8 фунта). Немците не съм успели да провърнатъ действията на картечниците „Tuf“.

Първоначално въ борбата съ срещу танкове немците употребявали ръчните гранати. Тези гранати събрани по 5—6 парчета на едно място (Geballte Ladung) е трябвало да се поставятъ подъ танковетъ или да се хвърлятъ върху покривите имъ. Хвърлянето върху покривите на танковетъ може да бъде употребено противъ хоризонталните покриви на танковетъ Шнейдеръ, но не и противъ Рено. Борбата съ танкове, посредствомъ ръчни гранати е много по-мъжна отъ колкото съ употреблението на пушките и картечниците. Необходимо е по-голяма близостъ до танковетъ. А за това е необходимо още по-голямо измъжество и хладнокръвие. Ето защо, тукъ ние ще съгласимъ съ немците, че успеха на борбата съ срещу танкове, особено, когато се действува съ ръчни бомби, изисква особено „геройство“.

Борбата съ ръчни гранати съ срещу танкове е успешна само въ гора или въ доста пресъчена местност.

Оръдията противъ танковетъ се употребяватъ въ два вида: 1) не съ права стрелба и 2) съ права стрелба.

Успехътъ отъ първия случай стрелба е билъ преувеличенъ отъ немците презъ 1916 и 1917 год. Презъ първите боеве танкове съ се появили въ малко количество (на 15 септ. 1916 год. англичаните съ атакували съ 32 машини \*). На 16 априлъ 1917 година французи съ атакуватъ съ две групи (едната имала 50 машини, а другата 82). При тези условия на немците е било лесно да съсръдоточаватъ върху танковетъ огъня на своите батареи, по цели участъци отъ фронта. Другъ случай, който също тъй е облекчавалъ действията на немската артилерия е отсъствието на прикриване презъ време на приближаване отъ страна на французи танкове къмъ изходните пунктове за атака. Въ едно съведение отъ м. августъ 1917 год., изхождащо отъ щаба на групата армии на Кронпринца, четемъ следното: „танковетъ съ без силни предъ съдействата на нашата отбрана, а особено предъ силата на нашата артилерия“. Самоувъренността на немското висше командуване го е до-

\* ) Отъ 49 машини 17 се счупили още по пътя къмъ своята изходни пунктове.

вело до факта да не придава особено внимание, че най-големи загуби танковетъ търпят от оръдията стрелящи съ право стрелба и то отъ късо разстояние. (Напр. 1 полско оръдие при гората Клакданъ, обслужвано отъ трима канонира е извадило отъ строя два танка, преди то да бъде унищожено). Немците съмѣтатъ, че е излишно да се правятъ специални за тази цель оръдия. Цѣлата сѫщност на противотанковата защита тѣ опиратъ върху огъня на батареите отъ общо назначение, съ далечни и срѣдни разстояния. За тази цель се организира троенъ артилерийски баражъ, въ който участвуватъ всички батареи отъ даденъ районъ, прекратявайки своя огънь по други цели. Боя на 24 октомври 1917 год. при Малмезонъ е билъ съ малки загуби на танкове за французите. Отъ тѣхъ само 6 (10%) сѫ били засегнати отъ неприятелската артилерия. Но немците не забелѣзали тѣзи нищожни резултати, защото и останалите французки машини неможали да работятъ, поради кальта. Обаче, немците съмѣтали, че това се дължи на действията на тѣхната артилерия. Дори тѣхното висше командуване гордо заявявало: „Вследствие на своята бавност на движение и малката имъ обръщателност — танковетъ представляватъ много добри цели. Тѣ сѫ лесно поражаеми, макаръ че иматъ броня. Опита показва, че нѣма защо да се боимъ отъ тѣхъ, ако отбраната е добре организирана“. Но, презъ време на боя при Малмезонъ у французите се забелѣзала следното явление: съсрѣдоточения огънь на всички немски оръдия върху танковетъ доста много облекчилъ действията на французската пехота. Четова е било така можемъ да се увѣримъ отъ следния фактъ. Въ донесенията на французите пехотни началници често пакти се срещали указания за ценното съдействие на танковетъ, при атаката на нѣкои пунктове, безъ да се взима подъ внимание, че въ сѫщностъ, танковетъ, въ този случай, не сѫ откривали огънь. Това се обяснява не само съ моралната страна на въпроса, но и отъ туй, че всички огънь на немската артилерия е билъ съсрѣдоточенъ върху танковетъ.

Боя при Камбр, кѫдето танковата атака се е водила на единъ широкъ фронтъ и се е започнала неочеквано, отворила очитъ на немците, като имъ показала, че главния елементъ на противотанкова защита е оръдието, което стреля съ право мѣрене. За тая цель особено успѣшно сѫ действували тукъ автомобилните оръдия за въздушна отбрана (Flak).

Презъ 1918 година съ появяването на бойното поле на нова система танкове (леки) немците промѣнили взгляда си по въпроса за участието на артилерията въ противотанковата защита. Презъ това време немците отнасятъ главното решение на въпроса, относно поражението на танковетъ отъ оръдията съ право мѣрене (или минохвъргачки). За тази цель немците сѫ употребявали:

- а) Три дюмовитъ ордия;
- б) минохвъргачки съ право мърене.

Три дюмовитъ ордия съ били нормаленъ типъ ордия или пъкъ поставени върху низки лафети, за да могатъ да съпровождатъ въ боя непосрѣдствено пехотата. Тъзи три дюмови ордия съ се разполагали по едно или по взводно. Тъ съ стреляли съ право мърене на дистанция до  $1\frac{1}{2}$  версти, съ специални бронебойни снаряди\*). Тъзи отдѣлни ордия или взводове съ били за благовременно разположени на опредѣлени пунктове или съ държани въ резервъ за бързо заемане на опредѣлени удобни за действия съ прицеленъ огънь, пунктове.

Наличността на подобни незакрепени къмъ мѣстото ордия е било отъ голѣма полза. Този начинъ позволявалъ да се засили противотанковата защита, въ участъка на танковава атака. Освенъ тъзи ордия, имало е специално предназначени за противотанкова защита леки полски батареи. Тъ, при проявяващата се танкова атака е трѣбвало бѣрже да насочатъ отдѣлни ордия или взводове къмъ отъ по-рано отбелѣзаните пунктове, за поражение съ право мърене, срещу успѣлитъ да се промъкнатъ танкове.

Освенъ три дюмовитъ ордия немцитъ употребявали и минохвъргачкитъ съ право мърене. Тъзи минохвъргачки биели на разстояние до 300 сажени\*\*). Особено добре действували минохвъргачкитъ при флангово обстрелване на танковетъ. Срѣщало се е мжчинотии въ подвоза на мини.

Съ голѣмото употребление на ордията съ специална задача — действия противъ танковетъ съ право мърене, създазало по мѣстността една цѣла мрежа отъ огневи пунктове. Всичката останала артилерия е можала да продължава да изпълнява възложената ѝ задача и да не оставя безъ внимание на атакуващата пехота.

Изучаването на отдѣлните елементи на противотанкова защита ясно показва, че най-добри и решителни резултати се достигатъ при стрелбата съ право мърене на ордията. Но, това още не значи да се откажемъ отъ другите срѣдства. Подобно отказване би значило една голѣма психологическа грѣшка. Пехотинците и кавалеристите трѣбва да бѫдатъ обучени сами да се защищаватъ съ своите собствени срѣдства, т. е. съ пушките си и съ бомбата. Германците съ прави, когато презъ Свѣтовната война съ проповѣдвали на своите войски, че най-доброто срѣдство за „борба срещу танковетъ съ нашите здрави нерви“. Съвременния бой, както

\*.) Тъзи гранати съ имали стоманени главички и при движението си съ оставляли свѣтяща следа. Извъ статията на полковника отъ германския генераленъ щабъ Бауерь — „Танковетъ въ Свѣтовната война“. Въ списанието „Война и миръ“ № 3.

\*\*) Майоръ Rohrbeck, „Taktik“, изд. 1919 год.

и миналътъ боеве, представлява отъ себе си, преди всичко, борба отъ мораленъ характеръ. Действията и на най-храбрия боецъ се обуславляватъ не до тазъ отъ действителнитъ размѣри на опасността, колкото отъ въображаемите. Два-три танка изкарани отъ строя, вследствие на пушките и бомбите биха стреснали персонала имъ много повече, отколкото  $\frac{2}{100}$ — $\frac{3}{100}$  отъ истинската опасностъ. А и нѣма съмнение, че въ решителнитъ минути на боя бойците биха били само едни пасивни зрители. Всички и всичко, което се намира въ бойна частъ, въ дадениятъ моментъ, трѣбва да напрегне и последни усилия, за да спечели победата надъ врагътъ.

Не трѣбва да се пренебрѣгватъ дори и най-нищожните срѣдства въ борбата срещу танковетъ. Дори, ако за това има причини и отъ материаленъ характеръ.

Назначение на ордия, които да иматъ специална задача — повреждането на неприятелски танкове, е съпровождано съ голѣмъ разходъ на ордия. По този начинъ се отслабва артилерията ѝ и се пречи да изпълни своите задачи напълно, които сѫ много по-важни въ актива на цѣлия бой. Необходимостта да се намали този нарядъ, който лежи върху плещите на артилерията предизвиква нуждата да се търси съдействието на всички други срѣдства за противотанкова защита и да се базира тази последната върху съвокупността отъ всичките ѝ елементи.

Но, при решението на този въпросъ командуванието трѣбва да има предъ видъ реалната стойност на всѣки единъ отъ тѣзи елементи за противотанкова защита. Би било сѫщо една голѣма психологическа грѣшка всичко да се гради само върху героизма. Колкото по-висшъ е началника, толкова повече той трѣбва да има предвидъ „закона за голѣмото число“, т. е. съ свойствата и силите на срѣдния боецъ. Тукъ, именно, е било направило грѣшка върховното немско командуване. То не оценило достатъчно нужно моралния ефектъ, който причиняватъ танковетъ, а е възложило на своите бойци не по силите имъ изисквания, безъ да потърси о време нѣкои по-реални срѣдства за противотанкова борба.

Руските висши началници и руския Генераленъ Щабъ трѣбва да се отнасятъ съ особено внимание къмъ правилото да обосноваватъ своите общи планове върху „закона за голѣмото число“ и върху свойствата на „срѣдния боецъ“. Основния недостатъкъ на нашата стратегия и висша тактика е, че ние изискваме при дадена задача извѣнредно напрежение и сврѣхчовѣшки усилия отъ нашите войски, винаги и на всѣкїде. Често пакъ, шумните думи за значението на „духътъ въ войските“ служатъ за отлично прикриване на рутинната мисъль и страхъ да се поеме отговорностъ при решението на даденъ въпросъ.

Смѣтамъ, че е необходимо това мое малко отклонение за да бѣда разбранъ отъ читателитѣ, именно въ тази смисъль, споредъ която разглеждамъ въпроса за противотанковата защита. Научното изследване, което се прилага въ рамките на висшите войскови съединения, трѣбва да бѣде построено върху реална почва, а не само върху фрази за храбростта, фрази, които почти никога не съвпадатъ съ истинското поведение въ боя, но които често пожи чуваме да се произнасятъ въ тилът или при мирновременна обстановка.

Нека изследваме най-мжчния случай, който има да разрешава противотанковата защита. Това е масовата атака на танковетѣ, т. е. с атаката не на широкъ фронтъ. Такъвъ случай, когато отзадъ, като резервъ, се движатъ една следъ друга множество машини.

Първия актъ на отбраната ще бѣде масовия артилерийски огънь, който не ще дава достъпъ къмъ нашата пехота. За непосрѣдствено поражение на танковетѣ трѣбва да се употребява, преимуществено, тежката артилерия. Отъ парчетата на нейните снаряди, танковетѣ не сѫ напълно запазени. Леката артилерия трѣбва да бие по неприятелската пехота. При първите танкови настѫпления немцитѣ сѫ направлявали огъня на всичките си батареи противъ танковетѣ. Подобно решение е една голѣма тактическа грѣшка, защото първата задача на отбраната е да се отстрани атакуващата пехота отъ нейните танкове. А знаемъ, че тѣзи последните сѫ безсилни да се задържатъ сами на заетата отъ тѣхъ мястностъ и сѫ принудени да се върнатъ назадъ при своята пехота. Къмъ края на войната презъ 1918 год. немцитѣ разбраха значението на „отстраняване“ неприятелската пехота отъ съпровождащите я танкове. Ето защо, тѣ започнаха съ своята артилерия да развиватъ такъвъ мощнъ огънь близко до атакуващите танкове, че французската пехота съ голѣма неохота е изпълнявала изискванията на инструкцията да се следва веднага следъ танковетѣ. Огъня на отбраняващата се пехота може да има сѫщо голѣмо значение за „отстранение“ на атакуващата пехота. За това, неправилно би било да се отстранява цѣлата пехота предвидъ опасността отъ танкова атака. Нѣма съмнение, че трѣбва да сме готови за едно отстѫжение на пехотните части, които се намиратъ на открита мястностъ и могатъ да не издържатъ напора, обаче, можемъ и да разчитаме, че пехотните части спрѣли се въ нѣкой населенъ пунктъ или въ гориста мястностъ и изобщо въ нѣкой гжестъ набразденъ съ окопи участъкъ, ще могатъ да се задържатъ и съ своите картечници биха спрѣли движението на неприятелската пехотна атака (напримѣръ — отбраната на селото Флекиеръ отъ немцитѣ, въ боя при Камбрѣ). Командуванието трѣбва да предвиди организирането на тѣзи вжсли на съпротивление и да изиска

отъ пехотата да ги отбранява най-упорито, до момента на борбата съ танкове, като си послужи съ бронебойни патрони и ржчни бомби. При условие, че подобни възли на съпротивление ще бждатъ отбелѣзани въ участъците, даващи естествено или изкуствено закритие (плетъ, окопъ), то тогава задачата на пехотата, макаръ и да е доста трудна, все пакъ е, възможна. За облекчение на пехотата при отбраната на тъзи възли на съпротивление, тръбва да се употребяватъ и други срѣдства на противотанкова отбрана: 1) разширяване на рововетъ, вълчитъ ями, барикади и 2) противотанкови оръдия (и минохвъргачки) за стрелба по танкове съ право мърене. При поставянето на тъзи последнитъ, винаги да се има предвидъ, че танковетъ винаги избираятъ за свой обектъ картечниците. Предположението, че картечниците на отбраняващия ще сѫ разположени въ ония пунктове, откъдето ще може най-добре да се обстрелятъ и ще бждатъ, може би, отбелѣзани отъ противника е доста въроятно. Следователно можемъ съ голѣма въроятностъ да твърдимъ, че танковетъ ще маневрира. Това налага да избираме мѣстата на противотанковите оръдия.

Ако задачата: да се отстрани пехотата на атакуващия бжде изпълнена, то колкото и успѣшно и да се движатъ напредъ танковетъ сами, неприятелската атака може да се смѣта за пропаднала.

Сега вече, задачата на отбраняващия се ще бжде да не допусне безнаказаното маневриране на танковетъ вънту въ разположението на пехотата или да продължаватъ своето по-нататъшно движение въ дълбочина на разположението на отбраняващия се. Впрочемъ, ясно е, че при условие, когато частъ отъ нашата пехота продължава да стои въ възлите на съпротивлението, масовия огънь на тежката артилерия на отбраната не ще бжде приложимъ. Той ще бжде опасенъ и за задържалата се на своятъ мѣста частъ отъ отбраняваща се пехота. Тогава разрешението на задачата ще се поеме отъ противотанковите оръдия. Отъ следния примѣръ ще си уяснимъ още по-добре това. На 11 юни 1918 год., презъ време на контра-настѫплението на армията на генералъ Манженъ (при Мондиде) срещу германската армия на генералъ фонъ Гутиеръ били употребени 144 танка, на единъ фронтъ отъ 10 версти. На лѣвия флангъ на контраатаката\*), до гребена на височината 100 — височината 134 — селището Белой, танковетъ не претърпѣли никакви загуби отъ неприятелския огънь. Но отъ момента, когато французската контра-атака преминала тази линия, пехотата понатамъ не отишла. Въпрѣки това, танковетъ продължили настѫплението си. Когато тѣ започнали да се спускатъ на

\*.) Вижъ чертежъ VII.

противоположната страна на ската, тъ се оказали открити за немските ордия, които започнали стрелба срещу тъхъ съ право мърене. Тъзи ордия били разположени въ участъка южно отъ селата Роло и Мортемеръ, източно отъ селата Кювии и Латоль. Тъзи танкове, бидейки на 3 версти задъ своята пехота били спрѣни отъ неприятелските батареи, които били поставени въ тъзи участъци. Около 40% отъ танковете били повредени. Това се дължи вследствие на туй, че тъ били на срещуположния скатъ и французката артилерия не е можала съ успѣхъ да съпровожда настѫпнietо имъ, отъ момента, когато тъ съже прехвърлили гребена. Този примѣръ ясно ни показва ползата да се намиратъ вътре въ позицията подвижните артилерийски елементи на противотанкова защита. Тукъ ще напомня за голъмата роля, която съже изиграли немските автомобилни ордия за въздушна отбрана (Flak) въ боя при Камбре, презъ м. ноемврий 1917 год.

Безъ съмнение, че част отъ тъзи елементи отъ подвижната артилерия за противотанковата защита могатъ да се състоятъ отъ отдѣлни ордия (или взводове), отдѣлени отъ близко намиращите се батареи. Това отдѣляне става, когато се уясни, че неприятелските танкове съже се приближили до разположението на пехотата. Необходимо би било да се предвиди въ артилерийския уставъ една постоянна дължност на леката дивизионна артилерия да предвижда и подготвя бързо заемане на известни пунктове съ отдѣлни ордия; като ордията стрелятъ съ право мърене по успѣлъ да се промъкнатъ танкове. За тази целъ могатъ да бѫдатъ употребени, съ успѣхъ автомобилните ордия за въздушна отбрана. Може би, ще дойде денъ, когато въ армията, богати съ технически срѣдства, ще има за тази целъ специални ордия поставени върху моторни трактори. Възь основа на всичко това можемъ да направимъ следните заключения, които да ни бѫдатъ като ржководни начала, имайки предъ видъ различните елементи на противотанкова защита:

1. Най-внимателно използване на отбраната, при избиране на главната позиция, мястностъ, която да забавя танковата атака.

2. Участъците отъ позицията, прикрити съ естествени или изкуствени прегради за танковата атака ще намалятъ потрѣбността въ артилерийския елементъ за противотанкова защита. Но трѣбва да се има предъ видъ, че възможността отъ обходъ на тъзи участъци не е изключена и че възможното проникване на танкове въ тилъ ще ни накара да не забравяме необходимостта отъ артилерийския елементъ за противотанкова защита въ дълбочина на разположението.

3. На тъзи участъци отъ позицията, на които движение-

то на танковетъ ще бъде ограничено или забавено (селища, гори, широко разположение на окопи и пр.) може да се разчита, само при наличността на доста смълни пехотни гарнизони, на известни успъхи въ борбата съ помощта на пушките, бомбитъ, картечниците и малокалибрени пехотни ордия и минохвъргачки.

4. Въ участъците, където движението на танковетъ е малко стеснено, тамъ тръбва да бъдатъ съсръдоточени огневите сили на артилерията, а при възможност да бъдатъ направени и изкуствени препятствия (фугаси, барикади и пр.) Първоначалните действия на артилерията ще се състоятъ въ масовото обстрелване на участъци, където се съсръдоточаватъ танковетъ. Когато започне атаката, артилерийския масовъ огънь на леката артилерия продължава да бие неприятелската пехота, а тежката артилерия—по танковетъ. Отъ този моментъ, когато танковетъ проникнатъ въ пехотното разположение на отбраняващия се, масовия артилерийски огънь на леката артилерия продължава да бие по неприятелската пехота, съсръдоточавайки своите усилия напредъ и по фланговете на възлитъ на съпротивлението, въ които се държи нашата пехота. Тежката артилерия стреля по танковите ешелони, които следватъ задъ първата си линия.

Артилерийските елементи за противотанкова защита, при стрелба съ право мърене, предварително се разпределятъ по избрани гнездца, като образуватъ отъ себе си мрежа отъ траектории съ право мърене (на дистанции отъ 1— $1\frac{1}{2}$  версти). Възлитъ на тази мрежа напредъ и въ самото място на разположение на бойните части на пехотата тръбва да бъдатъ заети заблаговременно отъ ордията. Тези ордия тръбва да бъдатъ подчинени на началниците на пехотните части. Въ немците, тези ордия, въ началото, съ били подчинени на командира на баталиона. Француздите, които обичатъ да централизиратъ управлението, проповедватъ тези ордия да бъдатъ подчинени на специаленъ за тази цѣль началникъ. Този началникъ е длъженъ да организира противотанковата защита въ дивизията и е непосрѣдствено подчиненъ на началника на дивизията. Азъ мисля, че най-правото решение на този въпросъ е срѣдния пътъ. Ордията за противотанкова защита, които се намиратъ всрѣдъ разположението на бойната част въ пехотата, тръбва да бъдатъ непосрѣдствено подчинени на командира на пехотния полкъ. И то, само въ този случай, ако баталиона води бой въ съвсемъ отдаленъ участъкъ, тогава тези ордия му се подчиняватъ. Азъ мисля, освенъ туй, че отъ полза ще бъде ако при командира на артилерийската бригада има специално назначено лице, на което да се възложи общото наблюдение. Да му се даде право да инспектира и следи за пра-

зилната и вътрешна връзка на организираната противотанкова защита във време на боя на дивизията. Това лице ще тръбва да наблюдава за огневата връзка между гнездата на пушечната противотанкова защита във пехотните полкове, отъ бойна част; а същевременно и за огневата връзка въдълбочина на редицата гнезда на ордията отъ дивизионната артилерия. Поголемата част отъ тия гнезда могатъ да бъдатъ за благовременно не заети, за да не ослабва общото действие на артилерията. Тъхната подготовка тръбва да обезпечава най-голяма бързина при тъхното заемане. Психологически естествено е, че артилерийските началници ще внимаватъ много при изпълнение на възлаганите върху имъ задачи отъ общъ характеръ и че мърките за „всъки случай“, често пакти ще оставатъ безъ последствие.

Това лице, намиращо се при командира на артилерийската бригада и имашо своята специална задача наблюдение правилното организиране на противотанковата защита ще представлява отъ себе си необходимия контроленъ органъ. Въ непосредствено подчинение на това лице ще се намиратъ тъзи артилерийски части, които командуванието намери за необходимо заблаговременно да ги употреби като подвижни артилерийски резерви за противотанкова защита. За тази целъ могатъ да се използватъ конните батареи на кавалерийските дивизии, които също се отдръпнали задъ фронта на пехотата. Също могатъ да бъдатъ използвани свободните автомобилни части за въздушна отбрана, специалните моторни ордия за противотанкова защита.

Преди да завършимъ очерка за организацията на противотанковата защита, необходимо е да кажемъ нѣколко думи за съвременното положение на въпроса, относно „пехотната артилерия“. Въпроса за придаване къмъ постоянния съставъ на пехотния полкъ ордия, е вече разрешенъ отъ миналата война. Причините, които също подбудили разрешението на този въпросъ също били да се даде въ ръцете на самата пехота съдество, съ което тя да може да доунищожава неприятелските картечници и да поразява скрилите се неприятелски групи съ надвесенъ огънь. Въ Франция всъки пехотенъ полкъ има къмъ своя постояненъ съставъ: три 37 м/м скорострелни ордия и три минохвъргачки система Stokes, за наклонна стрелба. Противъ танковете също се употребявали полковите 37 м/м ордия. Но при по-нататъшното усъвършенствуване на конструкцията на танковете калибъра на тъзи ордия е недостатъченъ. Увеличението на калибъра увеличава тежестта на ордието и на снаряда. А отъ тукъ и самия полкъ ще стане по-тежъкъ. Освенъ туй, да се има предъ видъ, че на пехотата също потръбни ордия съ подвижна траектория. Ордието за противотанкова защита тръбва да има свойството най-лесно да се приспособява:

къмъ мѣстността. Днесъ въ Италия се правятъ опити съ нови пехотни ордия. Тѣзи ордия иматъ калибъръ 3 дюма, тегло около 17 пуда, далечина на снаряда  $3\frac{1}{2}$  версти, начальная скорость 875 фута въ секунда, тегло на снаряда около 10 фунта. Иматъ две траектории: полегата и стрѣмна\*). До колко този новъ образецъ ще удовлетворява съвременните изисквания на пехотата това ще ни покаже опита. Такова Ордие е желателно, защото самата пехота въ своя органически съставъ ще заключава вече елементъ на противотанковата защита.

За възможността незабавно да бѫдатъ засилени пехотните полкове съ срѣдствата на противотанковата защита азъ бихъ предложилъ къмъ състава на артилерията въ пехотната дивизия да има по една батарея отъ шестъ специални противотанкови ордия. На командира на тази батарея трѣба да бѫде възложено общото наблюдение по организиране на противотанковата защита въ участъка на дивизията. Чрезъ командира на артилерийската бригада той ще държи въ течение началника на дивизията за общия ходъ на противотанковата защита.

А сега, нека по пжтя на предсказанието направимъ нѣколко заключения за ролята на танковетъ въ бѫдещата война. Трѣгвайки изъ този пжтъ трѣба да предупредимъ читателитъ, за една голѣма опасностъ, която, може би, ще срещнемъ. Опасностъта е следната: разсѫждавайки за новитъ възможни открития въ техниката, ний можемъ много лесно да се отклонимъ отъ истинския пжтъ и да се заблудимъ въ лабиринта на фантазиитъ, каквito сж тѣзи на Жюль Верна и Уелса.

Съ подобни фантазии е вече богата литературата за танковетъ. Въ туй отношение, интересенъ примѣръ ни дава статията на полковникъ Фуллеръ въ списанието „The Army Quarterly“. Тази статия притежава достоинства въ техническо отношение, обаче, що се отнася до тактиката, тукъ тя ни рисува фантастични картини. Въ нея бѫдещия бой представлява стѣлкновение между ескадри отъ танкове, дето другитъ родове войски сж само едни пасивни зрители. Споредъ автора бѫдещитъ боеве ще приличатъ на срѣдневѣковнитъ сражения, дето едничката действуваща сила сж били окованитъ въ желѣзо рицари. Отъ резултата на тѣхнитъ стѣлкновения е зависела участъта на боя. Стоящето задъ рицаритъ отълчение, въ случай на поражение на рицаритъ е трѣвало да бѣга.

Предсказателитъ на бѫдещето значение на танковетъ, често пжти обичатъ да градятъ своитѣ предположения по аналогия съ броненосния флотъ. Единъ американски воененъ

\*.) „Revue d'artillerie“, 15 décembre 1923.

писател, пишейки за танковетъ, тъй много се увлъкълъ, че дори предсказва появата на танкове съ тегло до 1000 тона. Такива „Жюль Вернови“ фантазии се срещатъ често пакти и въ доста авторитетни военни писатели. Неотдавна починалия Началникъ на французкия Генераленъ Щабъ въ своята записки отъ 8 юлий 1919 год. („Le char de combat de l'avenir“\*), исказва следнитъ мисли: „Отъ механическа гледна точка нѣма съмнение, че въ близко бѫдеще ще бѫде възможно да се създаде една машина, достатъчно бърза, подвижна, ловка, добре въоружена, достатъчно бронирана, съ която ще се снабди цѣлата пехота. Силата на тази машина ще се състои въ употреблението и едновременно въ голѣмо количество. Затова и нейнитъ размѣри трѣбва да бѫдатъ намалени много . . . При едно такова въоружение пехотната рота въ боя става танкова рота. Това още не значи, че пехотата ще изгуби своето значение. Но все пакъ, възниква въпроса нещо ли се промѣни тактиката на пехотата, при широкото употребление на танковетъ. При среща съ противникъ, който не разполага съ такива машини, както това бѣше презъ последната Европейска война, това не ще се случи. Но ако и дветѣ воюващи страни напълно сѫ преценили бойната сила на танковетъ и притежаватъ танкове въ голѣмо количество, то тогава на бойното поле борбата ще се води не противъ неприятелския пехотинецъ, а противъ неприятелския брониранъ пехотинецъ. Автоматическото оръжие, предназначено да убива човѣка, ще отстъпи на автоматическото оръжие, предназначено да поврежда неприятелските танкове.“

Това нѣщо опредѣля нова система танкове. Тази нова система за разлика отъ лекия, индивидуаленъ танкъ ще бѫде една машина съ персоналъ отъ нѣколко души, въоружени съ нѣколко оръдия (и картечници), съ пъргавъ и силенъ моторъ, съ голѣма способность на преодоляване препятствия и съ броня съ най-възможна дебелина, каквато би се допуснала отъ силата на мотора и теглото на цѣлата машина. Такава машина ще трѣбва да бѫде до толкова подвижна, че да може да седвижи по различни мѣстности и пожтища. Тя трѣбва да има подвижността на камионъ . . .

Постепеното замѣняване силата на мускулите съ силата на мотора започва да става една необходимост. То има място въ еволюцията на техниката и е напълно аналогично, както и въ всяка областъ на човѣшкия трудъ. Отъ двата елемента на тактиката: огъня и движението (маневра) до днесъ само първия е използвувалъ прогреса на машини-

\*.) Изъ книгата на майоръ Laure „Au 3-<sup>e</sup> Bataillon du Troisième G. Q. G.“

зацията. Той е използвалъ до такава степень този прогресъ, че движението започна почти вече да изчезва отъ бойното поле. Конътъ съвсемъ изчезна и боеца приспособенъ къмъ земята, бѣ способенъ да се движи, само когато неприятелските огневи срѣдства сѫ унищожени или обезвредени. Появяването на мотора на бойното поле възвърна пакъ предишното значение на елемента на движението. Мотора дава възможностъ на боеца, подъ прикритие на бронята му да се движи" . . .

Ясно се вижда, че изказанитѣ до тукъ мисли отиватъ до крайно увлечение. Това е едно отъ свойствата на французия умъ. Може съ пълна вѣра да се каже, че въ близко бѫдеще, нито една държава, дори Франция, не ще бѫде въ състояние, въ мирно време да „бронира“ всичката си пехота и артилерия. Несъстоятелността на едно такова предположение още по-добре се потвърждава, само като си припомнимъ, че при бѣрзото съвременно усвършенствуване и откритие на все по-нови и по-нови срѣдства за борба, всяка система танкъ бѣрзо „остарява“. Следователно, да се мисли за това е абсурдъ.

Отъ до тукъ изложената история за възникване на идеята за танка и нейното осъществяване на французкия фронтъ, ние можемъ да посочимъ следнитѣ крайно поучителни данни. Първото писмо на полковникъ Етиенъ е отъ 1 декември 1915 г. Първата поръчка за направа на танкове е била дадена на 25 февруари 1915 г. Първите танкове сѫ се появили къмъ 1 декември 1916 год. Първото имъ участие въ боя е на 16 априлъ 1917 год. Презъ м. януари 1917 год. била свършена системата Шнейдеръ, първата поръчка. Потрѣбни сѫ били: три месеца, за да се даде първата поръчка, 1 година, за да предаде фабриката първата партида готови танкове, 1 година и 4 месеца, за да вземели участие пръвъ пътъ въ боя и най-после 2 години и 1 месецъ, за се да изпълни цѣлата поръчка. Още по нагледенъ примѣръ, въ това отношение, ни дава Америка; една отъ най-богатитѣ въ техническо отношение страни. Къмъ края на войната, т. е. половинъ година следъ обявяване на войната Северо-Американските Съединени Щати, дали на фронта всичко 18 танка, вместо поръчанитѣ 23,400\*) Това показва, че Америка е било напълно научно неподгответена за война. Поръчките, които се правели за постройка на танкове, презъ последната Европейска война сѫ били съ хиляди танкове.

За да не попаднемъ въ царството на фантазията, ний предварително ще се откажемъ отъ опита да предадемъ една пълна картина за по-нататъшното развитие на идеята

\*) „America's Munitions 1917—1918: Report of Benedict Grewell, the assistant secretary of War Director of Ammunition 1919, Government Printing Office.“

за танка. Но ще се спремъ само на по-главните насоки, по които това развитие ще тръбва да тръгне. Усъвършенствуването на различните елементи върху различните системи съвременни танкове преди всичко тръбва да засегне подобрене „движението“ на танка. Сегашното гъсенично предаване на движението върху танковете има много слаби страни:

- а) лесно изстридане на гъсеничните вериги и на цѣлата машина;
- б) малка скорост, вследствие на голъмо триене.
- в) трудно управяване и лесно повреждане на пътищата.

Тези три недостатъци съществуват благодарение на отсътствието на „стратегическа“ подвижност върху танка. Отстраняването на този недостатък е ставало, като танковете същ били пренасяни по желъзници и на специални товарни автомобили. Безсъмнение, че техниката би тръбвало да се стреми да направи самите танкове донедайде поне стратегически подвижни. Известни успехи върху тази област същ били направени от руския инженер Кегресъ\*), съ употреблението на гъсеничната гумена лента. Гъсеницата на Кегресъ е приложима, когато танка се движи по снъгъ, пъсъкъ и на всяка друга почва, освенъ скалистата\*\*). Но практически, това е напълно осъществимо, само, когато всички танкове се снабди съ комбиниранъ ходъ, т. е., когато разполага и съ колелата и съ гъсеници. За да може при различни случаи да употреби ту единия, ту другия. Осъществяването на идеята за двойния ходъ на танка е една мъчна техническа задача. Опити за осъществяването ѝ се правят от французите (съ конструкцията St. Chamond) (фиг. 11) и от американците (съ конструкцията Walther Christie) (фиг. 12)\*\*). Танкът „Chenillette“, построен от фабриката С. Шамонъ има две отделни приспособления. Едното е съ колела, а другото съ гъсеници. При движението на танка не по пътища колелата се вдигат нагоре. Скоростта на движението на колелата достига до 20 километра въ часъ. На гъсениците до 10 км.

Конструкцията Walther Christie разрешава задачата за комбинирания ходъ на танка по другъ начинъ. Приспособлението за движение на колелата и на гъсениците е едно и също. При преминаването от колелата на гъсеници, на колелата се тургатъ гъсеници, които се подпиратъ по

\* ) Презъ 1906—1917 год. г. инженеръ Кегресъ е билъ технически директоръ на Императорските гаражи.

\*\*) Французската фирма Ситроенъ е приложила откритието на Кегресъ за надбъгванията съ автомобили презъ Сахара. Освенъ туй, правени съ опити по снъговете въ Алиитъ. Описание на тези опити съ помъстени въ „Revue du Crénie Militaire“. Юни 1922 г.

\*\*\*) Сведения за комбинираните танкове: St. Chamond и Walther Christie, съ взети отъ статията на инженера капитанъ Хеигль; списание „Всемирен миръ“ № 11.

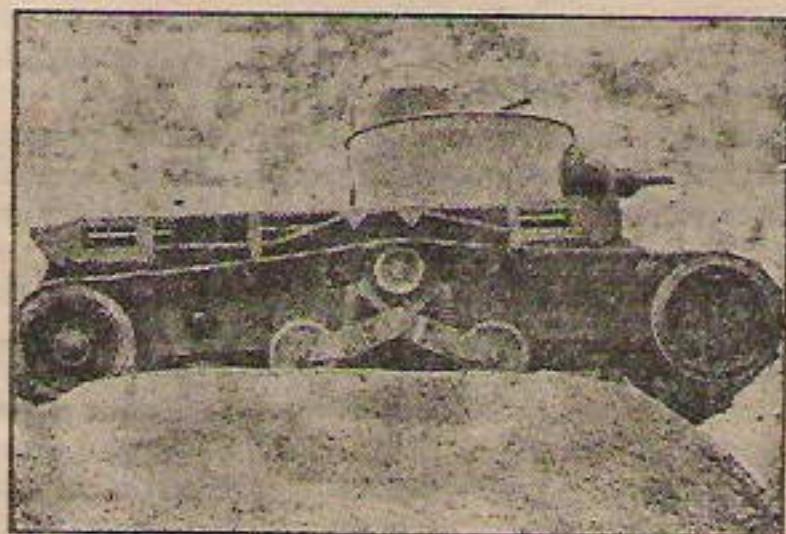
сръдата съ специални спускащи се цилиндри. Преминаването отъ колелета на гъсеници и обратно става за 15 минути. При правене опити съ танксоветъ „Christie“, тъ сж показали най-голяма скорост. При движение съ колелета, — 25 км. въ часъ, а съ гъсеници — 16 км.

Второ необходимо усвършенствуване на съвременния



Фиг. 11. Французки комбиниранъ танкъ St. Chamond.

танкъ е подобрението условията за работа на персонала. Съвременния танкъ е близкоръжъкъ. Да предсказвамъ отъ сега какъ ще разреши тази задача техниката е мъжно. Но, азъ мисля, че постиженията въ тази област сж ограничени. Канонира, който се намира въ танка, никога не ще



Фиг. 12. Американски комбиниранъ танкъ Christie.

може да води въ истинска смисъль на думата „артилерийска“ стрелба, а ще стреля отъ упоръ.

Третия конструктивенъ въпросъ се отнася до бронирането на танка. Търде важно е да се предпази танка напълно отъ попаденията на артилерийските снаряди. За да

се намалятъ попаденията на снарядите по нормалата, конструкторите прибегватъ къмъ създаване на наклонни повърхности. Но страничните стени може да се скочатъ. Ето защо, тъкъм най-чувствителните места за танковето. Още повече, за да не бъдатъ много големи по тегло самите танкове, бронята на страничните имъ стени е много по-тънка отъ тази на носовата част.

Първите английски танкове също имали носова броня дебела 12 м/м., а бортовата е била 8 м/м. Тази броня напълно ги е предпазвала отъ обикновените пушечни изтрели. Обаче, тя не била достатъчна противъ патроните „С. М. К.“, които започнали да се употребяватъ отъ немците. Съ текнение на войната, бронята на английските танкове качествено се подобрила и била увеличена до 16 м/м. дебелина, на носовата част и до 10 м/м. въ бортовата. Французите веднага следъ англичаните увеличили дебелината на бронята на своите танкове Шнейдеръ и С. Шамонъ. Въ новите си системи танкове тъкъм подобрили качеството на бронята и направили въ леките танкове Рено — дебелината ѝ на вертикалните стени 16 м/м., на наклонните — 8 м/м. и на хоризонталните 6 м/м.

Немците увлечени отъ строежа на тежката система танкове веднага още увеличили бронята на носовата част до 30 м/м. и бортовата до 20 м/м.

Въ зависимост отъ подобрението на оръжието въ пехотата, можемъ да очакваме и едно усилване на бронята въ танковето. Нѣкои нови системи танкове иматъ вече броня до 50 м/м. дебелина. Но подобно едно увеличение на бронята ще увеличи много теглото на танка. Това е приложимо само въ ограничени размѣри.

Презъ Европейската война англичаните правиха опити да запазятъ своите танкове отъ правото попадение на артилерийските снаряди. На разстояние 18—20 дюма, върху бронята на танка тъкъм поставили новъ бронирани панциръ. Той билъ направенъ съ прорези за да не бъде много тежъкъ. Външния панциръ е тръбвало да служи за предваряване на преждевременно избухващите попаднали въ целята снаряди. Така вътрешната броня е оставала незасегната. Най-малка дебелина бронята има на хоризонталните стени. Презъ Европейската война отъ бронята на тъзи стени се искало малко: само да запазватъ отъ бомбитъ и шрапнелитъ. Но при една бѫдеща война, може би, танковето ще иматъ единъ новъ опасенъ противникъ — аеропланите, снабдени съ оръдия. Следователно нуждата да се увеличава бронята още не е престанала. Тукъ може да се види онова състезание, кое то отдавна познава флотата.

Азъ мисля, че въ това състезание господството както преди ще си остане на оръдието и разрешението на проб-

лемата да се обезпечи танка напълно отъ попаденията на снарядите 3" съ увеличение на бронята не ще бъде достигнато.

Въроятностите за по-нататъшното усвършенствуване на различните елементи въ танка ни довеждатъ до следното заключение: въроятностите за това усвършенствуване съ ограничени. Вследствие на по-нататъшното развитие на идеята за танка ще се яви необходимо още по-определено да се тръгне по пътя на специализацията на различните системи танкове, за да може да се осъществи бъдещата тактическа задача.

Нъма да повтарямъ вече казаното отъ менъ по поводъ появяването и употреблението на лекия танкъ като машина, която има за задача да помага на своята пехота да унищожава картечиците на врагътъ.

Още съ сключване на примирянето Франц. Генераленъ Щабъ пристъпилъ къмъ заключителни доводи, относително преживѣното на бойното поле<sup>\*</sup>). Тази работа е била извършвана подъ непосредственото ръководство на единъ големъ воененъ авторитетъ въ военното дѣло — маршалъ Петенъ. Цельта на всичко това било да се уяснятъ онѣзи основи, върху които трѣбва да бъде обучавана французската армия за една бъдеща война. Въ записките на този Генераленъ Щабъ отъ 5 февруари 1919 год. се казва<sup>\*\*</sup>): че „бронираните машини“ трѣбва да влизатъ въ състава на пехотата. Бронираните машини действуватъ съ огънь, а най-главно, съ своето движение. Тѣ преди всичко представляватъ отъ себе си части отъ бронирана пехота“.

Въ бъдеще се предполага да има две системи танкове:

1) Леки танкове за бой съвместно съ пехотата. Тѣзитанкове трѣбва да иматъ малко тегло, да бъдатъ лесно превозими съ камиони, да съ лесно подвижни по различни пътища и мѣстности. Въоружението имъ трѣбва да се състои отъ картечици съ големъ калибъръ или автоматическо оръдие съ малъкъ калибъръ, стрелящо съ снаяди (или патрони), способни да пробиватъ дебела броня на 50 сажени до 30 м/м.

2. Тежки танкове, които ще вървятъ предъ пехотата и които ще „правятъ пътъ“ на леките танкове на мѣстности, заблаговременно пригответи за отбрана. Тѣ трѣбва да съ въоружени съ оръдия (3-дюомови) или гаубични. Да бъдатъ способни да унищожаватъ неприятелските танкове и неприятелските противотанкови оръдия.

Длъженъ съмъ да обърна вниманието на читателите, че тѣзи доводи съ направени подъ прѣсните впечатления отъ позиционния характеръ на войната и то срещу против-

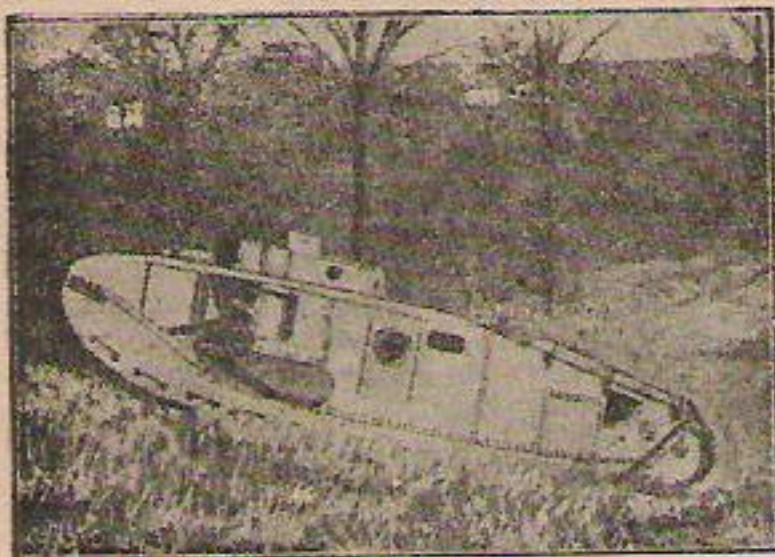
<sup>\*</sup>, Commandant Laure „Au 3-me Bureau du Troisième G. Q. G.

<sup>\*\*</sup>) Взето отъ същите сведения.

никъ, който притежава силно развита техника. За настъпътъ\*), за сега тъ иматъ повече теоритическо значение. Въпреки това, доста важно е да се отбележи факта, че се проучва въпроса за създаването на новъ образецъ танкъ, който ще разчиства пътя на пехотата.

Тежкият танкъ „разчиствайки“ пътя на пехотата и на леките танкове тръбва да бъде дълъгъ, за да може да преминава много широки ровове.

Въ Германия презъ 1917 год. бъха се увличли въ направата на тежки танкове. Тъ успѣха да увеличатъ теглото имъ до 150 тона.



Фиг. 13. Британски тежъкъ танкъ. Марк VIII.

Преминава водни пространства въ бродъ до 2 аршина дълбочина. Ималъ е тегло 63 тона. Въоръженъ съ 4,8" оръдие (или 6" гаубица) и 4 картечници. Персоналъ 10 души.

Въ Великобритания къмъ края на войната, за тежъкъ танкъ се е считалъ танкътъ „Mark VIII“ (фиг. 13). Дължината му е била 5 сажени. Могълъ е да преодолява ровове широки около  $2\frac{1}{2}$  сажени. Въоръжение: 2 оръдия и 7 картечници.

Въ Италия тежъкъ танкъ е „Тиро 2000 (pesante)“ (фиг. 14). Той е построенъ отъ фабриката Фиатъ. Дълъгъ  $3\frac{1}{2}$  сажени. Преминава ровове до  $1\frac{1}{2}$  сажени. Въоръжение:  $2\frac{1}{2}$  горско оръдие и 7 картечници. Персоналъ 10 души\*\*\*).

Въ Франция къмъ края на войната е билъ построенъ нова система танкъ „Char de Rupture“ („La Seine“)\*\*). Дължината му превишавала 5 сажена и могълъ да преминава ровове по-широки отъ  $2\frac{1}{2}$  сажени. Той е билъ способенъ да пре-

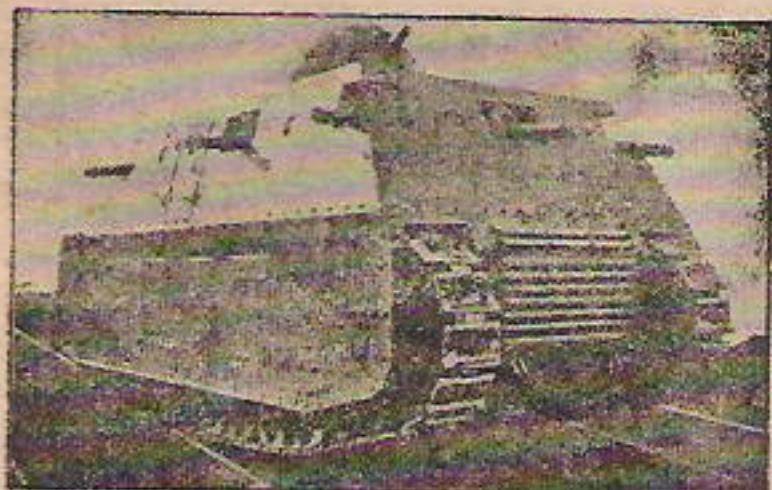
\* ) Също и за настъпътъ българитъ. Без. на преводача.

\*\*) Сведения взети отъ статията: „Французки танкове за пробивъ“; списание „Война и миръ“ № 13.

\*\*\*) Тези сведения съ взети отъ статията „Италиански танкове“, изчесана въ списанието „Война и Миръ“ № 12.

Дали ще изпълни при една бѫдеща война своята задача тежкият танкъ това е още единъ голѣмъ въпросъ. На това, може да даде пъленъ отговоръ само бойния опитъ.

Днесъ въ военната литература се срещатъ въпроси, които разглеждатъ необходимостта за тактиката отъ нова система танкъ.



Фиг. 14. Италиански тежък танкъ „Fiat Tipo 2000“

Съвременният бой не е спечеленъ отъ атакуващия до онзи моментъ, додето той не е принудилъ неприятелската артилерия да се дръпне отъ мястото си, та по този начинъ да наруши добре организираната система огньове

Участъка отъ известна мястностъ, въ който е разположена масата неприятелска артилерия е отдалеченъ отъ първата линия на пехотното разположение на 3 версти. Тогавът пехотата, която се съпровожда отъ леките танкове е принудена следъ пробива на разположението на неприятелската пехота, да отиде още по-навътре въ дълбочина на 2—3 версти. Но, колкото по-близко тя се доближава къмъ участъка на разположението на неприятелската артилерия, толкова по-необходимъ съпътникъ за нея се явява лекия танкъ, защото оръдието въ ръцете на спокоеенъ противникъ е мяично, дори никакъ не победимо отъ лекия танкъ. Освенъ туй, до като направения пробивъ въ разположението на неприятелската пехота не се съпровожда също отъ разширение на успѣха въ разположението на неприятелската артилерия победата не е усигурена. Напротивъ, атакуващия е застрашенъ отъ оръдейния огнь на противника. Щомъ като заемемъ или премѣстимъ отъ постоянните имъ места неприятелските батареи, ний внасяме тогавът, предварително разстройство въ организираната система огньове. Може би въ бѫдеще тактиката да поиска отъ техниката построяването на една такава система танкове, които би позволили на атакуващия, още веднага, следъ направения пробивъ въ пехотното разположение на противника да се направи пробивъ и въ разположението на неприятелската артилерия. Азъ мисля, че тази задача не може да бѫде разрешена отъ тежкия

танкъ, понеже въ състезанието между бронята и оръдието успѣхътъ е на страната на последното. Разрешение на въпроса трѣбва да се търси не въ увеличение дебелината на бронята, но въ увеличение скоростъта. При сегашната максимална скоростъ отъ 5—7 версти на часъ отъ лекия танкъ, презъ периода на времето, за което той преминава поражаемото пространство на траекторията на 3-дюмовото леко оръдие, последното може при едно и сѫщо премѣрване да произведе 4—5 изстрела. Върху тѣзи данни почива съвременната система на стрелбата по танкове\*).

Ако скоростъта на движението на танка бѫде увеличена 3—4 пъти, то числото на възможните попадения на снарядите при едно и сѫщо премѣрване ще се намали до 1—2. При такива условия вѣроятноститѣ за безопасностъта на танка значително ще се увеличатъ.

Осѫществяването на подобна скоростъ на движение (20—25 версти на часъ) ще срещне много технически мѣжнотии, независимо отъ мѣжнотиите да се осѫществи изобщо, тази скоростъ посредствомъ гѣсеници. За да атакува танка артилерия той трѣбва да има оръдие не по-малко отъ 3-дюмовъ калибръ. Тѣзи размѣри на калибра сѫ необходими за успѣшното повреждане на неприятелското оръдие. А особено, да се даде възможностъ самите танкове да употребяватъ съ успѣхъ димните (ослѣпяване на неприятелските оръдия) и химически снаряди.

Предъ видъ на това, че пехотата нѣма да бѫде въ състояние да придружава винаги бѣрзо движещия се танкъ, явява се нужда, танкътъ да бѫде снабденъ съ картечници за самоотбрана. Това пъкъ води къмъ увеличение на „целевитѣ“ размѣри въ танка, което увеличава поражаемото пространство на неприятелската траектория.

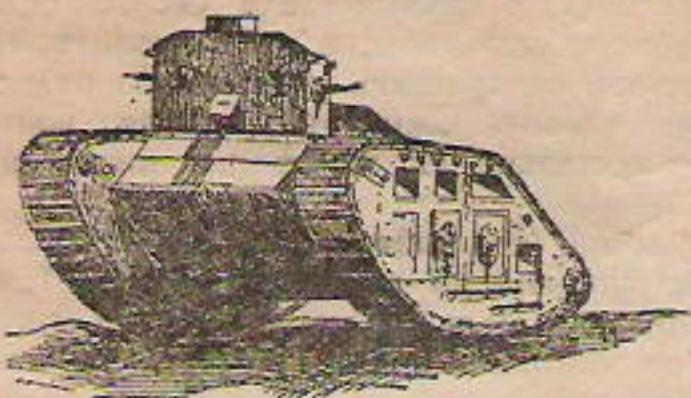
Увеличение дебелината на бронята увеличава теглото на танка и изисква голѣма сила отъ мотора. Това довежда до увеличението на „целевитѣ“ му размѣри.

Ето защо, постройката на посочения бѣрзоходенъ танкъ е мѣчна техническа работа. Изглежда, че въ Великобритания

\* ) Французката инструкция назва: „Огнь по танкъ се открива, когато последния се приближи, на разстояние 1000 метра отъ оръдието. Насочване на огнь става въ долната носова част на танка. Изстрелитѣ се прескакать. Всѣки 100—200 метра се промѣнява мѣрника въ зависимостъ отъ предварително очертаните линии по мѣстността. Въ момента, когато се прѣсне снаряда наблизу около танка и предъ него, тогава непрекъснато единъ следъ другъ се пускатъ 4—6 изстрела. Това продължава до като танка не бѫде повреденъ“. Взето отъ статията на капитанъ Perré въ „Revue Militaire Francaise“ № 34 — 1924.

ния, тази тактическа задача също я разрешили до нейде, британският и американски танкове система „Medium“ (фиг. 15). Бързоходните танкове във началото на атаката следватъ следъ пехотата, безъ да участвуватъ въ завладяването на

последната неприятелска пехотна позиция. Тъгватъ напредъ само когато се види ясно успѣха отъ пробива на пехотата, като бързо се нахвърлятъ, тогава на неприятелската артилерия, използвайки всѣка минута моралното разстройство на противника.



Фиг. 15. Британски танкъ Medium „C“

„Усвършенстванието на танковете не ще се спре само до тукъ. Числото на новите системи все ще се увеличава. Тъй напримѣръ, къмъ края на Европейската война, Великобритания бѣ направила нѣколко танкове за пренасяне на бойното поле, приблизително единъ пехотенъ взводъ съ леки картечници (около 50 души).

Може би, въ скоро време ще имаме танкове — миннопоставачи и танкове, които премахватъ неприятелските мини и фугаси.

Появяването на все по-нови и по-нови системи танкове се явява като следствие отъ единъ общъ законъ: сложната машина може да отговаря на голъмо изискване, само въ тъкъвъ случай, ако тя се „специализира“ (усвършенствува).

По-нататъшната еволюция на основните идеи за танка ще се развие и въ друго направление. Подъ думата танкъ се разбира затворената отъ всички страни бронебойна машина, която благодарение на гъсениците е способна да се движи не само по пътища. Въ такъвъ случай основните идеи за танка сѫ: 1) че посредствомъ силата на мотора се движи и то безъ пътъ и е едно бронирano закритие; 2) че танка представлява едно оръдие (картечница), което се движи безъ да избира пътища, посредствомъ силата на мотора.

Формулирайки първата идея доста широко ние можемъ да я изкажемъ тъй: движуща се, посредствомъ силата на мотора броня, която се употребява въ боя.

Тази идея може да получи осъществяване и въ нѣколко други форми, не само въ боевия танкъ. Тя може да бѫде използвана за създаването на укрития:

- 1) за командните пунктове;
- 2) за наблюдателните пунктове;
- 3) за различните центрове за свръзка;

4) при поправянето на линиите за съръзка, когато се обстреляватъ;

5) при направата набързо мостове или при преминаване бързо на препятствия.

Указаното във пунктъ (1) е добило вече своето осъществяване във видъ на командни танкове във танковите части. Въ германският устав се срещатъ указания за радиотелеграфни и гължбови танкове. Също и танкове, които служатъ за поправка и поставяне на телефонни линии въ време на бой.

Днесъ въ всички армии се работи върху идеята за осъществяване на конструкцията на мостовия танкъ. Този танкъ ще тръбва да влиза във малки ръбички и отъ тамъ да служи като мостъ, по който да минаватъ други танкове или тежка артилерия.

За изпълнението на тази задача, която се споменава въ точките: 1-4 може да се построи бронирano помещение безъ да бъде закрито отъ всички страни. За командните и наблюдателни пунктове комбинацията отъ щитове е много по-желателна отколкото затворената отъ всички страни бронирана кутия; при щитовете обзора не ще бъде тъй стъсненъ.

Втората основна идея за танка, а именно, движението му посредствомъ силата на мотора и безъ избиране на пътища, носенето му на ордия (картечници) дава началото на идеята, на която изглежда бъдещето ще бъде по-голямо. Въ същностъ най-слабо място въ съвременния огневи бой е това, че атакуващата пехота отдалечила се на 4—5 версти отъ своята изходна линия ще се намира въ трудно положение, до дето отзадъ стоящата артилерия не се доближи до нея. Колкото по-малко бъде това разстояние, толкова по-голяма свобода на действия ще получи атаката. Полската артилерия поставена върху гъсеници и движеща се посредствомъ силата на мотора ще даде почти идеално съчетание отъ огънь и движения. Върху идеята за моторизация на полската артилерия се работи доста много, особено сега въ Америка, Франция и Великобритания. Дори въ Германия, въпреки ограниченията на Версайския договоръ, съмътъ за необходимо поне „пехотните батареи“ да бъдатъ поставени върху гъсениично предаване. Това можемъ да прочетемъ въ немския артилерийски уставъ отъ 1922 год., въ който се казва:

„Движението на ордията, които се придаватъ къмъ пехотата, често пъти е възможно само съ помощта на ръчната сила... Ако тъзи ордия бъдатъ специално приспособени (напримър, поставени върху гъсеници), то тъ много по-скоро ще се движатъ по мястностъ усеяна съ снаряди, отколкото ако бъдатъ теглени отъ коне“.

Всичко, което се отнася до книгата „Танкове“ да се изпраща на адресъ: Поручикъ Л. Паспалеевъ. Домъ Коста Дончевъ. Булевардъ „Иванъ Асенъ II.“ Ст. София. На настоящи, които продадътъ повече отъ 100 екз. се прави отстъжъ 30%. Поръчки се изпълняватъ само съ наложенъ платежъ. Препечатване на цѣлата книга или на отдѣлни части отъ нея не може да става безъ позволението на издателство.



3.  
Книгата е улобрена и препоръчана съ наредба № 1 отъ  
Щаба на Армията, отъ 4. I. 1926 г. за войсковитъ части и  
учреждения.

20 лв.

20 - 1 лв.

10 + 10

120 -  
60 -